ΕΤΟΣ Η'. ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1937 ΤΕΥΧΟΣ 2

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΚΑΙ
ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστίν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Heinrich Rickert Τακτ. Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.— Ernst Hoffman Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Erich Frank Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg. — Guido Calogero Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας. — Ραφ. Δήμου, Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Harvard τῶν Ἡν. Πολ. τῆς Ἀμερικῆς — Κ. Τριανταφυλλόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — August Faust Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Μιχ. Τσαμαδός. — Χ. Τζωρτζόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. — Franz Bœhm ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Παν. Κανελλόπουλος. — Κωνσταντῖνος Τσάτσος Καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Ἰωάν. Θεοδωρακόπουλος Καθηγ. Πανεπιστημίου Θεσ)νίκης. — Θεμ. Τσάτσος ὑφηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ
ΨΑΡΩΝ 41
1937

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΑ ΨΥΧΗ ΠΑΡΑ ΠΛΑΤΩΝΙ [1])

ΥΠΟ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Λ. ΚΡΥΣΤΑΛΛΗ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

«Wir sind nicht Komponisten, sondern Musikanten. Da mag denn jeder sein Instrument so schön spielen, wie er kann; auch Variationen sind ihm erlaubt, wenn nur alle Saiten klingen. Alle Instrumente sind gleich nötig. Für die Harmonie sei keiner besorgt; die schafft ein anderer».

WALTER RATHENAU

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Θεωροῦμεν ἀναγκαῖον πρὸς καλλιτέραν διασάφησιν τῶν περαιτέρω προτοῦ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ κυρίου θέματος, νὰ προτάξωμεν ἀντὶ εἰσαγωγῆς ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν τριῶν ἀρετῶν τῆς πλατωνικῆς Ἠθικῆς: Σοφίας, Ἀνδρείας, Σωφροσύνης καὶ πρὸ παντὸς ὁποία ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὴν τετάρτην ἀρετήν, τὴν Δικαιοσύνην.

Wenn ich kennte den Weg des Herrn,
ich ging ihn wahrhaftig gar zu gern;
führte man mich in der Wahrheit Haus,
bei Gott! ich ging nicht wieder heraus.

GOETHE

1. Ἡ ἀρετὴ τῆς Σοφίας (Ἀληθείας).

Σήμερον φαίνεται παράδοξον, ὅταν ταυτίζωμεν τὴν ἔννοιαν τῆς Σοφίας μὲ τὴν τῆς Ἐπιστήμης, καὶ τοῦτο διότι ἡμεῖς διακρίνομεν

1) Ἡ παροῦσα μελέτη ἀποτελεῖ ἓν μέρος ἐκτενεστέρας ἐργασίας κατατεθείσης παρὰ τῇ Φιλοσοφικῇ Σχολῇ τοῦ Γερμανικοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg ὡς διδακτορικὴ διατριβή, ὑπὸ τὸν τίτλον: «ἡ ἰδέα τῆς Δικαιοσύνης παρὰ Πλάτωνι».

Επ. Δωδ. τ. Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

τὴν καθαρὰν γνῶσιν ἀπὸ τὰς καθαρῶς ὠφελιμιστικὰς γνώσεις. Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὅμως, καὶ δὴ εἰς τὴν καθαρῶς πρακτικὴν ἠθικὴν τοῦ Πλάτωνος, οἱ ὅροι οὗτοι ταυτίζονται· διότι παρ' αὐτοῖς κάθε γνῶσις, σοφίας ἢ ἐπιστήμης ἔχει κάποιον ὠφελιμιστικὸν σκοπόν, γίνεται χάριν τῆς ζωῆς τόσον τοῦ ἀτόμου, ὅσον καὶ τῆς κοινωνίας. Τὸ αἰσθάνεται κανεὶς κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν πλατωνικῶν διαλόγων, ὅτι ὁ Πλάτων πάντοτε προσπαθεῖ νὰ ἐξυψώσῃ τὴν γνῶσιν τοῦ ἀγαθοῦ, ἐκείνην δηλαδὴ «ἥ ὠφελοῦσά τε καὶ εὐδαίμονας ποιοῦσα» (Εὐθυδ. 292 C). Ὑπάρχουσι βεβαίως καὶ διὰ τὸν Πλάτωνα καθαραὶ γνώσεις, (reines Wissen) ὡς ἐπίσης τέχναι, αἱ ὁποῖαι ὅμως λαμβάνουσι ἀξίαν, ὅταν τὸ πρῶτον γίνῃ εἰς ἡμᾶς γνωστὸς ὁ σκοπὸς αὐτῶν, δηλαδὴ τὸ κατὰ πόσον εἶναι αὗται ὠφέλιμοι καὶ χρήσιμοι διὰ τὸν ἄνθρωπον. Σπουδαιότερον διὰ τὸν Πλάτωνα εἶναι ἡ γνῶσις τοῦ σκοποῦ παντὸς ὅ,τι συμβαίνει, κατὰ πόσον τοῦτο δηλαδὴ εἶναι ἀγαθόν, εἶναι τὸ «ἄριστον» ἢ ἡ γνῶσις αὐτὴ καθ' ἑαυτήν. Συνεπῶς οἱ ὅροι Ἐπιστήμη, Σοφία, Ἀλήθεια, παρὰ Πλάτωνι, ἔχουσι τὴν αὐτὴν ἔννοιαν, εἶναι διάφοροι λέξεις τοῦ αὐτοῦ σχεδὸν περιεχομένου.

Ἐξ αὐτῆς τῆς σκέψεως ὁρμώμενος ὁ Πλάτων κατατάσσει, παραλλήλως τῶν τεχνῶν καὶ τῆς μαθηματικῆς γνώσεως, τὴν ἐπιστήμην τοῦ διαλέγεσθαι. Αὕτη ἄρχεται ἐξ ὑποθέσεων καὶ ἀνέρχεται μέχρι τῶν ἰδεῶν, «ἐπ' αὐτὴν τὴν ἀρχὴν πορεύεται» (Πολιτεία 533 D). Εἶναι ἡ τέχνη—«ἐκ Θεῶν ἐρρίφθη διά τινος Προμηθέως ἅμα φανοτάτῳ τινὶ πυρί»· (Φιλβ. 16 C. ἑπ.)—τοῦ διαλόγου τῆς ψυχῆς αὐτῆς καθ' ἑαυτὴν κατὰ τὸν προσδιορισμὸν τῶν ἐννοιῶν καὶ τὴν ἀληθῆ χρῆσιν αὐτῶν. Ἐκ τῆς διαλεκτικῆς προέρχεται ὄχι μόνον καθαρὰ ἐπιστημονικὴ γνῶσις, ἐπιστήμη,—ὑπὸ τὴν κυρίαν ἔννοιαν —ἀλλὰ καὶ Σοφία, Ἀλήθεια, ἥτις ἔχει σχέσιν μὲ τὸ ἀγαθὸν τῆς ἠθικῆς, καὶ ἐκ τῆς ὁποίας ἡ καθαρὰ ἐπιστήμη λόγον, σκοπὸν ἀποκτᾷ. Τοιαύτην ἔννοιαν ἔχουσιν αἱ λέξεις εἰς τὸν Πρωταγόραν (345 B, 352 B), ὅτι τὸ ἀγαθὸν ἐν τῇ μαθήσει εὑρίσκεται, ὅπως πάλιν ἡ γνῶσις διὰ τοῦ ἀγαθοῦ ὀρθότητα, βάσιν ἀποκτᾷ.

Περιεχόμενον τῆς Σοφίας (Ἀληθείας) εἶναι κυρίως ἡ γνῶσις τῆς ἰδέας τοῦ ἀγαθοῦ, ὅπερ ὁ Πλάτων «μέγιστον μάθημα» ἀποκαλεῖ· διότι, ἐξ αὐτοῦ τοῦ πρώτου ἀγαθοῦ, «πρεσβείᾳ τε καὶ δυνάμει ὑπερέχοντος» ἀπορρέει ἡ ἀληθὴς γνῶσις, ἡ ἀληθὴς δικαιοσύνη, ἐξ αὐτοῦ φωτίζε-

ται τὸ σύμπαν, «ὥς ἄρα πᾶσι πάντων αὕτη ὀρθῶν τε καὶ καλῶν αἰτία, ἔν τε ὁρατῷ φῶς καὶ τὸν τούτου κύριον τεκοῦσα, ἔν τε νοητῷ αὐτὴ κυρία ἀλήθειαν καὶ νοῦν παρασχομένη καὶ ὅτι δεῖ ταύτην ἰδεῖν τὸν μέλλοντα ἐμφρόνως πράξειν ἢ ἰδίᾳ ἢ δημοσίᾳ» (Πολιτ. 517 C).

Ἡ Ἀλήθεια εἶναι ἡ μόνη ἀληθὴς τροφὴ τῆς ψυχῆς. Διὰ τῆς διαλεκτικῆς τέχνης γίνεται εἰς τὴν ψυχὴν συνειδητὸς ὁ κόσμος τῶν ἰδεῶν, τὸν ὁποῖον αὐτὴ κάποτε ἐγνώρισε καὶ ἐπὶ τοῦ ὁποίου δέον νὰ βασίζεται ἡ πραγματικὴ ὕπαρξις ἐν τῷ κόσμῳ (Φαιδρ. 284 BC). Ἡ Ἀλήθεια αὐτὴ καθ᾽ ἑαυτὴν ἐνδιαφέρει περισσότερον τὸν Πλάτωνα ἢ οἱ ἄνθρωποι, οἵτινες δὲν εἶναι πηγὴ αὐτῆς, ἀλλ᾽ ἁπλῶς ἐρευνηταί. Ἰσχύει δι᾽ αὐτὸν ὁ Σωκρατικὸς λόγος: «ἂν ἐμοὶ πείθησθε, σμικρὸν φροντίσαντες Σωκράτους, τῆς δὲ ἀληθείας πολὺ μᾶλλον» (Φαιδ. 91 C).[1])

Μὲ ἄλλας λέξεις Σοφία (Ἀλήθεια), διὰ τὸν Πλάτωνα, δὲν σημαίνει γνῶσιν, πολυμάθειαν, (ὑπὸ τὴν σημερινὴν ἔννοιαν), ἀλλ᾽ ἀρετὴν τοῦ χαρακτῆρος. Γνῶσις σημαίνει δι᾽ αὐτὸν εὕρεσις τῆς ἰδέας καὶ σύλληψις τῆς ἰδέας σημαίνει διὰ τὸν ἄνθρωπον συμφωνίαν, ὁμοφωνίαν μὲ τὸν πραγματικὸν ἐσωτερικὸν ἑαυτόν του. Κἄτι παρόμοιον ὑποστηρίζει καὶ ὁ Σίλλερ: ἐν ἀληθείᾳ εὑρίσκεται κάθε χαρακτήρ, ὅστις συμφωνεῖ μὲ τὴν ἐσωτερικὴν φωνὴν (der übereinstimmt mit sich selbst). Ὁ βασικὸς λόγος τοῦ Σωκράτους: «γνῶθι σαυτὸν» σημαίνει γνῶσιν τῆς ἐν τῇ ψυχῇ ἐνυπαρχούσης εἰκόνος τῶν ἰδεῶν καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν ῥύθμισιν τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων. Ἡ ψυχὴ κατέχει τὴν δύναμιν νὰ ἐρευνᾷ τὴν ἀλήθειαν, ἀπαιτεῖται ὅμως πρὸς τοῦτο προσπάθεια καὶ πρὸ παντὸς φιλοσοφικὴ προπαίδεια.

Ἀρετὴ τῆς Σοφίας σημαίνει φυγὴν πρὸς τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν, «χρὴ ἐνθένδε ἐκεῖσε φεύγειν ὅτι τάχιστα», «φυγὴ δὲ ὁμοίωσις Θεῷ κατὰ τὸ δυνατόν· ὁμοίωσις δὲ δίκαιον καὶ ὅσιον μετὰ φρονήσεως γενέσθαι» (Θεαιτ. 176 AB). Ὁ ἄνθρωπος βλέπει ἐν τῷ κατόπτρῳ τοῦ Θεοῦ τὸν πραγματικὸν ἑαυτόν του, διότι εἶναι αὐτὸς οὗτος τὸ πνεῦμα τὸ ὁποῖον ζητεῖ νὰ συλλάβῃ, (Du bist der Geist, den du begreifst. Goethe). Ὅταν τοιαύτη «ὁμοίωσις» ἐπέλθῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον,

1) «ἀμφοῖν γὰρ ὄντοιν φίλοιν ὅσιον προτιμᾶν τὴν ἀλήθειαν» (Ἀριστοτέλης: Ἠθ. Νικ. 1096α, 11).

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
Ε.Ε.Φ.Δ. τῆς Κ.τ.λ. ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ὅταν οὗτος ἀντιληφθῇ τὴν ἀναγκαιότητα ἐκείνης διὰ τὴν διαμόρφωσιν ἀληθοῦς χαρακτῆρος, τότε κατέχει πλέον τὴν ἀρετὴν τῆς σοφίας, «ἡ μὲν γὰρ τούτου γνῶσις σοφία καὶ ἀρετὴ ἀληθινή, ἡ δὲ ἄγνοια ἀμάθεια καὶ κακία ἐναργής» (Θεαιτ. 176).

2. Ἡ ἀρετὴ τῆς Ἀνδρείας.

Ἡ Σοφία (Ἀλήθεια), ἡ ἀρετὴ τοῦ χαρακτῆρος ἔχει ἀνάγκην νὰ ἐκδηλωθῇ ἐν τῷ πραγματικῷ κόσμῳ τῶν φαινομένων, ἵνα καταλλήλως τὸν διαμορφώσῃ. Τὸ πνεῦμα ἀπαιτεῖ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πραγματικότητα πρὸς διασκευὴν τῆς νεκρᾶς ὕλης. Ὁ ἄνθρωπος ἐξ ἄλλου διὰ τὴν διατήρησίν του, ἐν τῷ κόσμῳ τοῦ διαρκοῦς ἀγῶνος, τῶν ἀντιθέσεων καὶ τοῦ πολέμου, ἔχει ἀνάγκην τῆς ἀρετῆς τῆς ἀνδρείας, τῇ βοηθείᾳ τῆς ὁποίας ἡ βούλησις αὐτοῦ ἐκδηλοῦται. Εἶναι ἡ ἀρετή, ἥτις καθιστᾷ αὐτὸν ἱκανὸν «ἐπιτελοῦν τὰ βουλευθέντα» (Πολτ. 442 B, Νομ. 491 B). Ἡ ἀνδρεία εἶναι μία δύναμις, θέλησις, ἐξηρτημένη ὅμως πάντοτε ἐκ μιᾶς γνώσεως. Ἡ γνῶσις αὕτη δὲν ταυτίζεται ἐξ ὁλοκλήρου μὲ τὴν ἀρετὴν τῆς Σοφίας, οὔτε εἶναι τὸ ἀγαθὸν αὐτὸ καθ' ἑαυτό, ἀλλὰ κἄτι ἰδιαίτερον, διάφορον.

Ἐν τῷ διαλόγῳ «Λάχης» (190E) ἐξετάζεται ἡ ἀρετὴ τῆς ἀνδρείας. Αὕτη ὁρίζεται ὡς μία ἀντοχὴ κατὰ παντὸς εἴδους ἐξωτερικῆς ἐπιθέσεως π. χ. ἐν καιρῷ πολέμῳ, ἀσθενείας, πόνων, δυστυχίας, ἐν τῷ πολιτικῷ ἀγῶνι κλπ. Δηλαδὴ ἀνδρεία σημαίνει, ὅλων τῶν ἀνωτέρω προσβολῶν νὰ ὑπεραμύνεταί τις ἀποτελεσματικῶς, «Allen Gewalten zum Trotz sich erhalten». Ἡ ἀνδρεία δὲν ἀπαιτεῖ ἥσυχον ζωήν, ἁπλῆν ἄμυναν, παθητικὴν τακτικήν, ἀλλὰ τὴν χαρακτηρίζει κυρίως ἐπιθετικότης ἐν τῇ πραγματοποιήσει τῶν βουληθέντων. Καρτερία εἶναι λοιπὸν τὸ ἓν τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῆς, διαμάχη τὸ ἕτερον καὶ οὐχὶ ἰσχυρογνωμοσύνη, θυμὸς (Πρωτγ. 352B), θρασύτης ἢ ἀνόητος τόλμη, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰς πράξεις τῶν παιδίων καὶ τῶν ζώων, τὰς ὁποίας ἀπερίσκεπτος τόλμη χαρακτηρίζει. Τὴν ἀληθῆ ἀνδρείαν θερμαίνει, διεγείρει πάντοτε μία λογικὴ σκέψις. Εἶναι ἡ λογικὴ θαρραλεότης τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις αἰσθάνεται τὴν ἀναπόδραστον ἀνάγκην ἐν ὡρισμένῃ στιγμῇ τῆς ζωῆς, νὰ ἐκδηλωθῇ ὁπωσδήποτε χωρὶς φόβον πρὸ τοῦ κινδύνου, διότι τοιουτοτρό-

πως δέον νὰ συμβῇ (so sein soll), διότι ὅπως ἔλεγε καὶ ὁ Λούθηρος: «δὲν δύναμαι ἄλλως» νὰ πράξω, ἀφοῦ ἡ λογικὴ πρὸς τοῦτο ἀναγκάζει. (Πολιτ. 605 A—608 B, 377 A ἐπ. 392 C). Κἄτι παρόμοιον συμβαίνει μὲ τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις καὶ τὸν ἀφιλοκερδῆ πολιτικὸν φανατισμόν.

Ἡ λογικὴ λοιπόν, ἡ γνῶσις εἶναι συνοδὸς πάντοτε καὶ ῥυθμιστὴς τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως, ἥτις ὅμως γνῶσις ἐνταῦθα ἰδιαίτερον περιεχόμενον ἔχει (Πολιτ. 430 B, 429 A ἐπ.). Εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῶν πρὸ ἡμῶν κινδύνων, «τῶν δεινῶν καὶ θαρραλέων» (Λάχης 195 A). Αἱ ἰατρικαὶ π.χ. γνώσεις διδάσκουσι πότε τὸ σῶμα εἶναι ὑγιὲς ἢ ἀσθενές. Ἡ φρόνησις τῆς ἀνδρείας ὅμως διδάσκει πότε εἶναι συμφερώτερον νὰ ῥιψοκινδυνεύσωμεν. Αὕτη συνίσταται εἰς τὴν κατὰ σειρὰν διαβάθμισιν τῶν ἀγαθῶν. Εἶναι ἡ ἐνδελεχής, φρόνιμος ζύγισις τῶν πραγματικῶν ἀγαθῶν τῆς ζωῆς, τί εἶναι δίκαιον, καλὸν κ.λ.π. διὰ τὴν ἐπικράτησιν τῶν ὁποίων ἀνάγκη θαρραλέως νὰ ὑπεραμυνώμεθα. Ἐπὶ πλέον κατὰ τὴν ἔρευναν τῶν δεινῶν (κακῶν) καὶ ἀγαθῶν τῆς ζωῆς ἀνάγκη ὁ ἄνθρωπος νὰ λογίζεται ὡς κἄτι αἰώνιον ἄνευ χρόνου καὶ τόπου, τὸ ὁποῖον δρᾷ ἐν τῷ ἀπιράντῳ τούτῳ κόσμῳ, ὁπότε βεβαίως, μὲ τὴν ἐπέκτασιν τοῦ ὁρίζοντος τῆς ἐρεύνης, καθίσταται καλλίτερον φανερὸν κατὰ πόσον ὁ θάνατος, (ἡ μετάστασις) εἶναι τὸ μέγιστον κακὸν ἢ μία ἄτιμος καὶ ἀνήθικος ζωή.[1])

Καὶ εἰς αὐτὴν τὴν σημερινὴν ἐποχὴν τοῦ ὑλισμοῦ ἐνθουσιάζουσι πάντως κάθε ἐλευθέραν ψυχὴν αἱ λέξεις τοῦ Δημοσθένους: «δεῖ δὲ τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας ἐγχειρεῖν μὲν ἅπασιν ἀεὶ τοῖς καλοῖς, τὴν ἀγαθὴν προβαλλομένους ἐλπίδα ὡς (ἀσπίδα) ὑπομένειν δ᾽ ὅ,τι ἂν ὁ Θεὸς διδῷ γενναίως». (Δημοσθ. Περὶ Στεφάνου).

Παραλλήλως πρὸς αὐτὴν τὴν ἀνδρείαν, φύσεως γενικῆς, χάριν τῶν ἀτόμων, ἐξετάζει ὁ Πλάτων κυρίως τὴν λεγομένην ἀνδρείαν ἀστικήν. Ἐφ᾽ ὅσον τὸ ἄτομον διὰ τῶν πράξεών του ἐξέρχεται τῶν ὁρίων τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας καὶ προσβάλλει τοιουτοτρόπως τὴν σφαῖραν τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, τότε ἔχουσι τὸν λόγον οἱ νόμοι τῆς Πολιτείας, οἵτινες καθορίζουσιν ὅρια, θέτουσι κανόνας γενικοῦ περιεχομέ-

1) «Ἀνδρός, ὃν ἂν ἴδῃς ἀγανακτοῦντα μέλλοντα ἀποθανεῖσθαι, ὅτι οὐκ ἄρα ἦν φιλόσοφος ἀλλὰ φιλοσώματος» (Φαίδ. 68 C, 114E. Πολιτ. 490 B).

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΠΙΚ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΘΕΤΣΙΟΣ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

νου χάριν τῆς ὁλότητος. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἐμφανίζεται διὰ τὸν Πλάτωνα σπουδαῖον τὸ ἔργον τῆς παιδείας. Θεωρεῖ δηλαδὴ ἀπαραίτητον νὰ μεταφυτευθῶσι διὰ τῆς παιδείας εἰς τὴν ψυχὴν τῶν πολιτῶν ἀνεξιτήλως αἱ ἀρχαὶ τῆς νομοθεσίας, ὡς μία ἀπαίτησις τῆς ἠθικῆς. Νόμος, διὰ τὸν Πλάτωνα, δὲν ἔχει ἀξίαν ὡς μία ξηρὰ προσταγή, ἀλλὰ μόνον ὅταν αἱ ἰδέαι τὰς ὁποίας συμβολίζει τὴν λαϊκὴν ψυχήν καταλλήλως διαπλάθωσι, ὅταν αὗται γίνωσι περιεχόμενον πολιτικῆς συνειδήσεως τῇ βοηθείᾳ τῆς Παιδείας. Κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἀνάγκη νὰ ἐπιδρᾷ ἡ παιδεία: «Μηδὲν οἴου ἄλλο μηχανᾶσθαι ἢ ὅπως ἡμῖν ὅτι κάλλιστα τοὺς νόμους πεισθέντες δέξοιντο ὥσπερ βαφήν, ἵνα δευσοποιὸς αὐτῶν ἡ δόξα γίγνοιτο καὶ περὶ δεινῶν καὶ περὶ τῶν ἄλλων διὰ τὸ τήν τε φύσιν καὶ τὴν τροφὴν ἐπιτηδείαν ἐσχηκέναι, καὶ μὴ αὐτῶν ἐκπλύναι τὴν βαφὴν τὰ ῥύμματα ταῦτα, δεινὰ ὄντα ἐκκλύζειν, ἥ τε ἡδονή, παντὸς χαλεστραίου δεινοτέρα οὖσα τοῦτο δρᾶν καὶ κονίας, λύπη τε καὶ φόβος καὶ ἐπιθυμία, παντὸς ἄλλου ῥύμματος. Τὴν δὴ τοιαύτην δύναμιν καὶ σωτηρίαν διὰ παντὸς δόξης ὀρθῆς τε καὶ νομίμου δεινῶν τε πέρι καὶ μὴ ἀνδρείαν ἔγωγε καλῶ καὶ τίθεμαι» (Πολιτ. 430 ΑΒ). Συνεπῶς ὀνομάζει ἀνδρείαν ἀστικὴν ὁ Πλάτων τὸ ἐνεργεῖν σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους τῆς Πολιτείας, κατὰ τὸ Σπαρτιατικὸν ῥητὸν «τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμενοι» καὶ μάλιστα τοῦτο πράττοντες ὄχι ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν τῆς ποινῆς καὶ ἐκ φόβου, ἀλλὰ ἀπὸ μίαν ἐσωτερικὴν ἀνάγκην, ἐκ πεποιθήσεως, ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὴν μητέρα πόλιν καὶ τοὺς νόμους αὐτῆς. Πῶς μία τοιαύτη τυφλὴ ὑποταγὴ εἰς τοὺς νόμους δικαιολογεῖται, ἐπ' αὐτοῦ ἀπαντᾶ ἡ προσπάθεια τοῦ Πλάτωνος νὰ κατατάξῃ τὸ δίκαιον εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἠθικῆς, ἐξ ἧς ὡς συνέπεια ἀπορρέει ὁ δικαιολογητικὸς λόγος τόσον τῆς ὑπάρξεως τῶν νόμων ὅσον καὶ τῆς ἐπιβολῆς αὐτῶν.

3. Ἡ ἀρετὴ τῆς Σωφροσύνης.

Ὅπως ἀμάθεια ἐν τῇ ζωῇ ὑπάρχει, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἡ Σοφία ('Αλήθεια) μᾶς προφυλάσσει, ὅπως ὁ φόβος καὶ ἡ δειλία μίαν ἀξιοπρεπῆ διαβίωσιν ταράσσουσι καὶ ἡ ἀνδρεία μᾶς σώζει ἀπὸ τὴν καταισχύνην, τοιουτοτρόπως ὑπάρχει εἰς αὐτὸν τὸν κόσμον τῶν ἀντιθέ-

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ: ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΕΤΡΟΣ ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

σεων καὶ ἡ ἀρετὴ τῆς Σωφροσύνης, ἥτις μᾶς ἀπελευθερώνει τῶν τυραννικῶν ἐπιθυμιῶν, ἡδονῶν, τῆς ἀσυδοσίας. Ἡ Σωφροσύνη ἦτο, ὅπως καὶ ἡ δικαιοσύνη, μία τῶν ἀρχαιοτέρων εὐχρήστων ἐννοιῶν. Αὐτὸν τὸν λαϊκὸν ὅρον Σωφροσύνη προσπαθεῖ ὁ Πλάτων ἐν τῷ διαλόγῳ «Χαρμίδης» νὰ προσδιορίσῃ. Ἡ Σωφροσύνη ὁρίζεται ὡς «τὰ ἑαυτοῦ πράττειν» (Χαρμ. 161 Β). Ὁποῖα ὅμως εἶναι «τὰ ἑαυτοῦ» παρ' ἑκάστῳ τοῦτο διευκρινίζει ἡ Αὐτογνωσία (Selbsterkenntnis)·

Κατὰ τὸν Πλάτωνα οὐσιῶδες πάλιν χαρακτηριστικὸν τῆς Σωφροσύνης εἶναι τὸ «γνῶθι σαὐτόν», «τὸ γὰρ γνῶθι σαὐτὸν» καὶ «τὸ σωφρόνως ἔστιν μὲν ταὐτὸν (Χαρμ. 165 Α)· διότι «γνῶθι σαὐτὸν» ὅπως ἀνωτέρω ἀνεφέραμεν σημαίνει διασάφησιν, ἀνάμνησιν τῶν ἐν ἡμῖν ἀρετῶν μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ Σωφροσύνη συγκαταλέγεται. Ἐπὶ πλέον διότι κατὰ τὸν Πλάτωνα δὲν δύναται νὰ ἐννοηθῇ ὀρθὴ πρᾶξις, ἐὰν αὕτη δὲν εἶναι ἀπόρροια τοῦ πραγματικοῦ, ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου, «ἀλλ' εὖ καὶ πάλαι λέγεται τὸ πράττειν καὶ γνῶναι τά τε αὑτοῦ καὶ ἑαυτὸν σώφρονι μόνῳ προσήκειν» (Τιμ. 72 Α).

Ἐπὶ τῇ βάσει ὅμως τῶν ἀνωτέρω ἀναπτυχθέντων περὶ Σοφίας, εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐνταῦθα ἐν Χαρμίδῃ δὲν πρόκειται περὶ τῆς Σωφροσύνης ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ αὐτῆς ἐννοίᾳ, ἀλλ' εἶναι ἡ γνωστὴ προσπάθεια τοῦ Πλάτωνος, κατὰ τὸ πρῶτον φιλοσοφικόν του στάδιον, νὰ ἐξαρτήσῃ πᾶσαν ἀρετὴν ἐκ μιᾶς γνώσεως· ὅτι δηλαδὴ ἀρετὴ κυρίως εἶναι ἡ γνῶσις τοῦ «ἀγαθοῦ τε καὶ κακοῦ» (Χαρμ. 174 D), ἐξ οὗ καθίσταται ἐμφανὲς τί πρέπει ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐπιθυμῇ καὶ τί νὰ ἀποφεύγῃ, τί νὰ φοβῆται, τί νὰ ἐπιδιώκῃ, ἐξ οὗ ἡ ἀνθρωπίνη εὐδαιμονία ἐξαρτᾶται. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ταυτίζει ὁ Πλάτων τὴν Σωφροσύνην μὲ τὴν γνῶσιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ «Οὐκοῦν ἓν ἂν εἴη ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ σοφία;» (Πρωταγ. 333 Β), (Γοργ. 507 ΒC). Κατὰ τὴν ὥριμον ὅμως φιλοσοφικὴν περίοδον, ἐν τῷ Μένωνι, ἐξετάζει ὁ Πλάτων ἐκ νέου τὸ πρόβλημα τοῦτο καὶ δίδει τὴν λύσιν, ὅτι ὁ γενικὸς ὅρος ἀρετὴ σχετίζεται μὲ τὰς κατ' εἶδος ἀρετάς, ὅπως ἐν τῇ Γεωμετρίᾳ ὁ γενικὸς ὅρος σχῆμα μὲ τὸν κύκλον καὶ τὸ τετράγωνον. Κατὰ τὴν σκέψιν ταύτην ἀνάγκη νὰ διακρίνωμεν καὶ τὴν Σωφροσύνην τῶν ἄλλων καὶ πρὸ παντὸς τῆς Σοφίας, ὡς ἐμφανίζουσαν ἰδιαίτερόν τι γνώρισμα.

Ἡ ἀρετὴ τῆς σωφροσύνης δὲν ἀσχολεῖται μὲ τὸν τελικὸν σκοπὸν τῆς ζωῆς, ὅπως ἡ σοφία, ἀλλὰ ἡ γνῶσις αὐτῆς ἀσχολεῖται μὲ τὴν πραγματικότητα τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ ἡδονῶν· αὐτὰς ἔχει ὡς ἀντικείμενον σπουδῆς. Ἡ προσπάθεια τῆς καθαρᾶς διακρίσεως τῶν ἀρετῶν ἀπ' ἀλλήλων φαίνεται πλέον εἰς τὴν Πολιτείαν καὶ τοὺς Νόμους τοῦ Πλάτωνος. Εἰς τοὺς Νόμους ἐξετάζει ὁ Πλάτων τὴν Σωφροσύνην ὡς τὴν ἀρετὴν τοῦ λογικοῦ μέτρου ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ, «σώφρων δὲ ἄρα τελέως ἔσται μὴ πολλαῖς ἡδοναῖς καὶ ἐπιθυμίαις προτρεπούσαις ἀναισχυντεῖν καὶ ἀδικεῖν διαμεμαχημένος καὶ νενικηκὼς μετὰ λόγου καὶ ἔργου καὶ τέχνης εἴτε παιδιαῖς καὶ ἐν σπουδαῖς, ἀλλ' ἀπαθὴς ὢν πάντων τῶν τοιούτων;» (Νομ. 647 D). Ἐφ' ὅσον διὰ τοῦ σώματος ἐπιθυμίαι ἐν τῇ ψυχῇ ἀναπτύσσονται, ἐρωτᾶται πῶς πρέπει τις νὰ τὰς ἀντιμετωπίζῃ; Πρέπει νὰ εἶναι κανεὶς πάντοτε ἕτοιμος πρὸς ἱκανοποίησιν κάθε ἐπιθυμίας «so tauml' ich von Begierde zu Genuss und im Genuss verschmacht ich nach Begierde» (Goethe) ἢ ἀνάγκη νὰ ἐπιθυμῇ τις ἐν μέτρῳ καὶ μάλιστα μόνον ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ ἀναγκαίων ἐπιθυμιῶν; μία ἐρώτησις, ἥτις διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Φιλοσοφίας διάφορον ἀπάντησιν ἔλαβε (Hedonismus, Utilitarismus κ.λ.π.). Ἡ Σωφροσύνη διὰ τὴν ψυχὴν εἶναι, ὅ,τι ἡ ὑγεία διὰ τὸ σῶμα, διότι, ὅπως ἡ τρυφὴ καὶ μαλθακότης ἀσθένειαν ἐν τῷ σώματι ἀναπτύσσωσι, καθ' ὅμοιον τρόπον ἡ ἀκολασία καθιστᾷ τὴν ψυχὴν ἀσθενῆ. Συνεπῶς ὅπως ἡ γυμναστικὴ ὑγείαν φέρει διὰ τῆς ἀναλόγου κανονικῆς ἀναπτύξεως καὶ λειτουργίας ὅλων τῶν μελῶν τοῦ σώματος ἐν συνόλῳ, ἐξ' ἴσου ἐπιφέρει ἡ μουσικὴ ἐν τῇ ψυχῇ τάξιν, ῥυθμόν, ἁρμονίαν, Σωφροσύνην (Πολ. 404 Ε). Μουσικὴ καὶ γυμναστική, αἱ δύο ἀπαραίτητοι καλαὶ τέχναι ἀληθοῦς παιδείας, ἐπιφέρουσι τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα, ἡ μία ἐπὶ τοῦ σώματος, ἡ ἄλλη ἐπὶ τῆς ψυχῆς. Διὰ τῆς ῥυθμικῆς γυμναστικῆς ἀναπτύσσεται συμμετρικὸν σῶμα, τὸ ὡραῖον σῶμα, διὰ τῆς Σωφροσύνης διαμορφοῦται ἡ ὡραία, ὑγιὴς ψυχή. Ὑγεία λοιπὸν τῆς ψυχῆς εἶναι ἡ Σωφροσύνη, συνίσταται δὲ αὕτη εἰς τὸ μέτρον ἔναντι τῶν ἐπιθυμιῶν, εἰς τὴν συμφιλίωσιν τῶν δύο ἀντιμαχομένων μερῶν τῆς ψυχῆς, τοῦ «κοσμίου», «ἡμέρου» μετὰ τοῦ «ἀγρίου» καὶ σκληροῦ. Ἡ τοιαύτη ἐξίσωσις εἶναι τὸ κύριον θέμα τοῦ Πλατωνικοῦ διαλόγου «Πολιτικός», καθὼς ἐπίσης μερῶν τινῶν τῆς

Πολιτείας καὶ τῶν Νόμων (Πολ. 375 C ἐπ., 410 C ἐπ., 503 B, 571 C, Νομ. 731 BC). Τοιαύτην ἰσότητα, μετριότητα ἐπιφέρει ἡ Σωφροσύνη ἐν τῇ ψυχῇ, καὶ τῆς ὁποίας χαρακτηριστικὸν ἡ ἐγκράτεια εἶναι «τὸ κρατεῖν ἡδονῶν καὶ ἐπιθυμιῶν» (Συμπ. 196 C), «κόσμος πού τις, ἦν δ' ἐγώ, ἡ σωφροσύνη ἐστὶν καὶ ἡδονῶν τινων καὶ ἐπιθυμιῶν ἐγκράτεια, ὥς φασι, κρείττω δὴ αὑτοῦ λέγοντες», (Πολ. 430 E). Ὅταν τις κυριαρχήσῃ ἐπὶ τῶν ἐπιθυμιῶν, τότε μόνον εἶναι κύριος ἑαυτοῦ, ὅταν δηλαδὴ τὴν ἡγεσίαν τῆς ψυχῆς ἡ λογικὴ ἀνέλαβε. Μία ὑπάρχει διὰ τὸν Πλάτωνα σωτηρία πρὸ τῶν ἀναριθμήτων ἐπιθυμιῶν, τῶν «κηφήνων» (καθὼς τὰς ἀποκαλεῖ) καὶ αὕτη εἶναι ἡ χαλίνωσις αὐτῶν σύμφωνα πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τοῦ λόγου. Τότε μόνον ἐλευθεροῦται ὁ ἄνθρωπος ἐκ τῆς δουλείας τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ συνεπῶς καθίσταται «κρείττων ἑαυτοῦ». Σωφροσύνη λοιπὸν σημαίνει μετριότης, ἐγκράτεια, ὑπερνίκησις τῶν ἐπιθυμιῶν συμφώνως τῷ λόγῳ, «λογισμῷ ὀρθῆς δόξης μετὰ νοῦ» (Πολ. 431 C ἐπ.) καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου οἱ φιλοπότης, κοιλιόδουλος, γυναικομανὴς μόνον «τὰς ἁπλᾶς καὶ μετρίας ἐπιθυμίας» (Πολ. 431 C, 489 E) ὀρέγονται, καὶ συνεπῶς σώφρονα βίον διάγουσι.

4. Δικαιοσύνη.

Αἱ τρεῖς ἀναπτυχθεῖσαι ἀρεταὶ δὲν εἶναι κεχωρισμέναι ἀπ' ἀλλήλων ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐσωτερικῆς σχέσεως. Ὅπως εἴδομεν ἡ μία εἶναι τῆς ἄλλης ἐξηρτημένη, ἀμφότεραι δέ, τόσον ἡ ἀνδρεία ὅσον καὶ ἡ σωφροσύνη ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν σοφίαν, ἥτις προσδιορίζουσα ἀρχὴ (Prinzip, funktionelles Moment) τῶν ἄλλων εἶναι. Ὑφίσταται λοιπὸν μεταξὺ τῶν τριῶν ἀρετῶν μία ἀλληλεξάρτησις, ἀλληλεπίδρασις. Ὅπου ἡ σοφία κυριαρχεῖ, ἐκεῖ δὲν ἔχει θέσιν οὔτε ἡ ἀνανδρεία, οὔτε ἡ ἀκολασία, οὐδὲ ἡ ἀδικία. Γεννᾶται συνεπῶς τὸ ἐρώτημα πρὸς τί ἐπὶ πλέον ἡ ἀρετὴ τῆς δικαιοσύνης; Τί προσθέτει εἰς τὸν σοφὸν ἄνθρωπον ἡ δικαιοσύνη;

Ὁ ὁδὸς πρὸς τὴν Σοφίαν (Ἀθήλειαν) δὲν ἁπλοῦται ἔμπροσθεν τοῦ ἀνθρώπου εὐθεῖα, εὔκολος καὶ ἄνευ ἐμποδίων, ἀλλὰ «μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος οἶμος ἐς αὐτὴν καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον» (Ἡσίοδος). Ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἐξ ἄλλου προχωρεῖ, σκέπτεται, ἐργάζεται πάντοτε κατὰ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΨΗΦΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

τρόπον συγκριτικόν, διαλεκτικόν· ἔχει ἀνάγκην νὰ κάμνῃ συγκρίσεις, παραλληλισμούς, διακρίσεις τῶν διαφόρων ἀφῃρημένων ἐννοιῶν, ἵνα φθάσῃ εἰς τὸν σαφῆ καὶ ἀκριβῆ προσδιορισμὸν αὐτῶν. Ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ προχωρήσῃ διὰ μέσου τοῦ φαινομενικοῦ κόσμου, χειριζόμενος μίαν ἔννοιαν, ὅπως εἶναι ἐδῶ ἡ ἔννοια τῆς Σοφίας. Ἀπόλυτος ταυτότης (Identität, coincidentia) ὑπάρχει μόνον παρὰ τοῖς θεοῖς, ὅπου τόσον ἡ ἰδέα τῆς Σοφίας ὅσον καὶ ἡ ἀρετὴ τῆς Δικαιοσύνης ταυτίζονται. Παρ' αὐτοῖς δὲν ὑπάρχει πολλαπλότης ὅρων καὶ ἐννοιῶν, ἀλλὰ ὅλαι ἐμφανίζονται ὡς ἕν, ὡς ὁλότης, (in einer Einheit). Διὰ τοῦτο καὶ οἱ πυθαγόρειοι ὠνόμαζον θεὸν τὸν ἀριθμὸν «ἕν», ὡς τὴν πρώτην καὶ τελευταίαν ὁλότητα (Einheit), ἐξ ἧς τὸ πᾶν ἀπορρέει.

Ὁ Hermann Coheu παραθέτει παραλλήλως τῶν τριῶν κατηγοριῶν τῆς ἠθικῆς: τῆς ἀληθείας, ἀνδρείας, δικαιοσύνης, τὰς τρεῖς βοηθητικὰς ἐννοίας τὴν μετριοφροσύνην, τὴν πίστιν (σταθερότητα) καὶ τὸν ἀνθρωπισμὸν (Humanität). Ἡ ἀπολυταρχία τῶν τριῶν πρώτων μειοῦται, μαλάσσεται διὰ τῆς προσθήκης τῶν πρὸς περιορισμὸν ἀκριβῶς τιθεμένων ἄλλων. Ὄχι μόνον σοφία (Ἀλήθεια) καὶ παραμέλησις παντὸς ἄλλου, δίδει εἰς τὸν ἄνθρωπον πραγματικόν, ἀληθινὸν βίον· ὄχι πραγματοποίησις ἀπολύτου δικαιοσύνης (fiat justitia et pereat mundus) ἐκτὸς χρόνου καὶ τόπου δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς μόνος σκοπὸς τῆς ζωῆς, ἀλλ' ἡ ἀλήθεια ἀνάγκη νὰ ἐμφανίζεται μὲ τὴν μετριοφροσύνην, ἡ ἀνδρεία μὲ τὴν πίστιν, ἡ δικαιοσύνη μὲ τὴν ἑκάστοτε ἔννοιαν τοῦ ὅρου ἀνθρωπισμὸς (Humanität), μὲ τὴν ἐπιείκειαν. Κατὰ τοιοῦτον τρόπον κατατάσσει καὶ ὁ Πλάτων τὴν δικαιοσύνην παραλλήλως τῆς Σοφίας ὡς κάτι ἀπαραίτητον, διότι «πᾶσα ἐπιστήμη χωριζομένη δικαιοσύνης καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς πανουργία οὐ σοφία φαίνεται». (Μένεξ. 247 Α). Δικαιοσύνη λοιπὸν εἶναι μία ἀρχή, ἥτις τὴν ταὐτόχρονον ἐμφάνισιν τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἄλλου, (audiatur et altera pars), μίαν σύγκρισιν τῆς μιᾶς μετὰ τῆς ἄλλης ἐννοίας ἀπαιτεῖ, τόσον ὅταν βαδίζωμεν πρὸς τὴν ἀλήθειον, ὅσον καὶ ὅταν ἐπιστρέφωμεν εἰς τὸν φαινομενικὸν κόσμον πρὸς πραγματοποίησιν τῆς κτηθείσης γνώσεως.

Ἐξ ἄλλου ἡ Δικαιοσύνη συντελεῖ, ὅπως αἱ τρεῖς ἄλλαι ἀρεταὶ ἓν ἁρμονικὸν ὅλον ἐμφανίσωσι διότι ἀκριβῶς τὴν σχέσιν μεταξὺ αὐτῶν ῥυθμίζει, τὴν σφαῖραν ἑκάστης καθορίζει, ὥστε ἐκ τοῦ τοιούτου διακανονισμοῦ φι-

λία, ἁρμονία, ἓν ὅλον γεννᾶται. Αὕτη πρῶτον προσθέτει τὴν γέφυραν τῆς συμφιλιώσεως εἰς ἕνα ἐξοντωτικὸν ἀγῶνα («Still von innen fügen wir die schöne Brücke! Dehmel»). Δικαιοσύνη εἶναι λοιπὸν τὸ ἀναγκαῖον συμπλήρωμα τῶν ἄλλων, «τὸ ὑπολειφθὲν» τέταρτον, ὅπως ὁ Πλάτων ἐκφράζεται (Πολτ. 428 A): «εἰ δὲ τὰ τρία πρότερον ἐγνωρίσαμεν», ἐφ᾽ ὅσον ἐν τῇ ἠθικῇ περὶ τεσσάρων κατηγοριῶν πρόκειται.

Ἡ δικαιοσύνη ἐνυπάρχει εἰς ὅλας τὰς ἄλλας ἀρετὰς καὶ ὅμως ἵσταται ὑπεράνω ὅλων ὡς ἡ ἀ ρ ε τ ὴ τ ῶ ν ἀ ρ ε τ ῶ ν, διὰ τῆς ὁποίας αἱ ἄλλαι τὸ πρῶτον μίαν ὁλότητα ἐμφανίζουσι.[1]) Εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον «πᾶσιν ἐκείνοις τὴν δύναμιν παρέχειν, ὥστε ἐγγενέσθαι καὶ ἐγγενομένοις γε σωτηρίαν παρέχειν, ἕως περ ἂν ἐνῇ» (Πολ. 433 B). Ἡ Δικαιοσύνη παρέχει εἰς τὰς ἄλλας τὴν δύναμιν, καὶ τὴν δυνατότητα, ἵνα αὗται ὡς ἓν ἁρμονικὸν ὅλον ἐκδηλωθῶσι ἐν τῷ πραγματικῷ κόσμῳ, κυρίως δὲ ἐν τῷ κρατικῷ ὀργανισμῷ, διότι αὕτη ἀπαιτεῖ, ὅπως ἑκάστη, ἐν τῷ ἰδίῳ κύκλῳ δρᾷ χωρὶς νὰ προσβάλῃ τὴν σφαῖραν τῶν ἄλλων. Τοιουτοτρόπως παρέχει ἡ Δικαιοσύνη «σ ω τ η ρ ί α ν», διότι μόνον ὑπ᾽ αὐτὴν τὴν προϋπόθεσιν, τῆς φιλίας μεταξὺ τῶν ἀρετῶν, ὑφίσταται δυνατότης τῆς πραγματοποιήσεως τῆς ἠθικῆς τόσον ἐν τῷ πρακτικῷ ἰδιωτικῷ βίῳ, ὅσον καὶ ἐν τῇ σφαίρᾳ τοῦ κράτους.

Τόσα ἐν πάσῃ δυνατῇ συντομίᾳ περὶ τῶν ἀρετῶν τῆς πλατωνικῆς ἠθικῆς.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἀναπτύξεως τῶν ἰδεῶν, ἀρετῶν, Σοφίας, Ἀνδρείας, Σωφροσύνης καὶ Δικαιοσύνης ἀποδεικνύεται σαφῶς πόσον ἐν ἀδίκῳ εὑρίσκονται οἱ ἰσχυριζόμενοι, ὅτι ὁ πλατωνικὸς νοητὸς κόσμος ὡς κἄτι νεκρὸν καὶ ἀκίνητον ἀνάγκη νὰ νοηθῇ· ἐκεῖνοι οἵτινες θέλουσι νὰ διαιρῶσι τὸν πλατωνικὸν κόσμον εἰς τμήματα ἀποτόμως χωριζόμενα ἄνευ τινὸς ἐσωτερικοῦ δεσμοῦ, ἄνευ οὐδεμιᾶς σχέσεως. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω φαίνεται σαφῶς ὅτι ὅλα παρὰ Πλάτωνι εὑρίσκονται ἐν διαρκῇ κινήσει ἐν ἐξελίξει (alles ist in Bewegung, Prozess), τὸ ἓν συμπληροῖ τὸ ἄλλο καὶ ὅλα ὁμοῦ ἓν ἁρμονικὸν ὅλον ἐμφανίζουσι ἐξηρτημένα

1) «Man möchte versucht sein, in der Gerechtigkeit nur eine Erscheinungsform des sittilich guten zu erblicken» Gustav Radbruch Rechtsphilosophie s. 30.

πάντοτε ἐκ τῆς ἰδέας τοῦ ἀγαθοῦ, ἥτις διήκει τοῦ κόσμου ὡς ὁ ἥλιος, «πρεσβεία τε καὶ δυνάμει ὑπερέχουσα».

Νῦν ἐγκαταλείπομεν τὸν νοητὸν κόσμον, τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν καὶ εἰσερχόμεθα εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ψυχικοῦ κόσμου, ἵνα ἐκεῖ ἐν τῷ ἐμπειρικῷ πλέον κόσμῳ ζωγραφίσωμεν καλλίτερον τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς Δικαιοσύνης, καὶ δὴ τὴν ἀναγκαιότητα αὐτῆς.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΘΗΛΥΤΙΟΣ

> «Das Ergebnis einer langen historischen Entwicklung ist, dass das Merkmal des Bewusstseins als das Wesentliche, ja als das einzig Wesentliche am Begriff der Seele übrig geblieben ist».
>
> WINDELBAND

I

ΔΙΚΑΙΑ ΨΥΧΗ

1. Αἱ τρεῖς λειτουργίαι τῆς ψυχῆς.

Παραλλήλως πρὸς τὰς τρεῖς ἀρετὰς καὶ τὴν δικαιοσύνην ἀναπτύσσει ὁ Πλάτων τὴν εἰς τρία μέρη (εἴδη) διαίρεσιν τῆς ψυχῆς. Ὁποίαν θέσιν ἡ ἔννοια ψυχὴ ἐν τῇ Πλατωνικῇ φιλοσοφίᾳ κατέχει, πῶς αἱ ἰδέαι ἐπ᾽ αὐτῆς ἐπενεργοῦσι, αὐτὴν διεγείρουσι, ταῦτα εἶναι προβλήματα τὰ ὁποῖα ἐξέρχονται τοῦ θέματος τῆς παρούσης μελέτης. Ἐνταῦθα πρόκειται μόνον περὶ τῆς ἀλληλεπιδράσεως τῶν τριῶν τάσεων, λειτουργιῶν τῆς ψυχῆς.

Μία ἐντελῶς ἐμπειρική, ἀντικειμενικὴ ἐξέτασις αὐτοῦ, ὅπερ ψυχὴν ὀνομάζομεν, ἐμφανίζει (αὐτὴν ὡς ἔχουσαν) τρία «εἴδη», τρεῖς τάσεις, ἐκδηλώσεις (Πολτ. 436 AB, 580 E, 437 A). Ἡ ψυχὴ εἶναι μία ὁλότης ἀποτελουμένη ἐκ τριῶν μερῶν καὶ δή: ἡ στοιχειώδης ἱκανότης τῆς ψυχῆς εἶναι, κατ᾽ ἀρχάς, ἕν τι ὑποθετικὸν συναίσθημα (Empfindung), ὅταν αὕτη ἔρχεται εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, καὶ ὅπερ κατόπιν εἰς συγκεκριμένην αἴσθησιν μεταβάλλεται. Παραλλήλως ἐκδηλοῦται ἡ τάσις τοῦ ἐπιθυμεῖν, «ὀρέγεσθαι». Αἱ ἐπιθυμίαι ἔχουσι ὡς πηγὴν τὸ «ἐπιθυμητικὸν» μέρος τῆς ψυχῆς, τὸ ἀλόγιστον, ὅπως ὁ Πλάτων τὸ ἀποκαλεῖ (Πολ. 439 D). Δι᾽ αὐτοῦ διεγείρεται παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ εἰς πόθος πρὸς πόσιν, τροφήν, διὰ κάτι γενικῶς καὶ ἀορίστως, χωρὶς ὅμως συγχρόνως ὑπ᾽ αὐτοῦ νὰ προσδιορίζεται καὶ ἡ πο-

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

σότης, ποιότης κλπ. (Πολτ. 439 D). Ἵνα τοῦ πόθου θέσωμεν φραγμούς, προσδώσωμεν εἰς αὐτὸν συγκεκριμένον περιεχόμενον, ἵνα ἐπιφέρωμεν διακρίσεις ἐπὶ τῶν ποικίλων ποιοτήτων τῆς ὕλης, εἰς γενικὰ εἴδη αὐτὰς νὰ κατατάξωμεν, ὅλα ταῦτα εἶναι ἐργασίαι ἰδιαιτέρου μέρους τῆς ψυχῆς, ὅπερ χαρακτηριστικῶς νόησιν, «λογιστικὸν» ἀποκαλοῦμεν (Πολ. 439 D, 518 DE).

Ἐκτὸς τοῦ ἐνστίκτου τῆς αὐτοσυντηρήσεως ἐνυπάρχει ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ὁ πόθος τῆς γνώσεως (Intellektueller Trieb). Ὁ ἄνθρωπος ἐπιθυμεῖ νὰ γνωρίσῃ τὰ πράγματα τοῦ κόσμου γενικῶς καὶ ἐν λεπτομερείᾳ. Ἐκ τῆς ἀμφιβολίας παρακινούμενος ἐπιδιώκει, ἄνευ ὑπολογισμοῦ τῶν κόπων, τὴν ἀλήθειαν καὶ πρὸς τοῦτο κατέχει τὸ μέγιστον καὶ πολυτιμώτερον ἀγαθόν, ὅπερ κυρίως τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν χαρακτηρίζει, τὴν πνευματικὴν ἐνέργειαν (die geistige Tätigkeit). Εἶναι ἡ λογική, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος ὄχι μόνον τῶν ἐπιθυμιῶν φραγμοὺς θέτει, ἀλλὰ πρὸ παντὸς ἀρχὰς δημιουργεῖ, ἰδέας γεννᾷ, τὸ μέγιστον ἀγαθὸν μανθάνει συμφώνως τῷ ὁποίῳ ὅλα ἐξηγεῖ, ἐννοεῖ τὸν σκοπὸν τῆς ζωῆς, διαμορφώνει ἑαυτὸν καὶ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον (Πολ. 580 DE).

Τὸ ἔνστικτον τῆς αὐτοσυντηρήσεως, ὅπως ἐπίσης αἱ γνώσεις τῆς νοήσεως, ἡ βούλησις ἐπιδιώκουσι διὰ τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως ἐν μιᾷ πράξει νὰ ἐκδηλωθῶσι. Ἡ θέλησις ἢ τὸ «θυμοειδές», — ὡς ὁ Πλάτων τὸ ἀποκαλεῖ—λοιπὸν ἀποτελεῖ ἐπίσης μίαν κυρίαν λειτουργίαν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς τῇ βοηθείᾳ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος σχέσεις μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου διατηρεῖ, ἐν διαρκεῖ ἐπικοινωνίᾳ μετ' αὐτοῦ εὑρίσκεται. Εἶναι ἡ τάσις τῆς ψυχῆς, «ᾧ θυμούμεθα» (Πολ. 439 E), διὰ τῆς ὁποίας τὴν πραγματικότητα ἐγγίζομεν, εἴτε διὰ νὰ πραγματοποιήσωμεν κἄτι, εἴτε διὰ νὰ ἱκανοποιήσωμεν πόθον τινά, ἢ τέλος ὅταν πρόκειται νὰ θέσωμεν φραγμὸν εἰς τὰς ἐπιθυμίας (Πολ. 440 A, Νομ. 791 C).

Ἡ ἀνθρωπίνη θέλησις κανονίζεται ὑπὸ τῶν ὀνομαζομένων γενεσιουργῶν λόγων, αἰτίων, (Faktoren, Motiven des Willens), καὶ οἱ ὁποῖοι προέρχονται ἢ ἐξ ἐξωτερικοῦ ἐρεθισμοῦ τῶν αἰσθήσεων ἢ ἐξ ἐσωτερικῶν παραστάσεων, ἢ τέλος ἐκ λογικῶν σκέψεων, στοχασμῶν, ἐξ ἰδεῶν. Ὅταν ὁ Λεόντιος, — διηγεῖται ὁ Πλάτων ἐν τῇ Πολιτείᾳ

(440 A)—ἐκ Πειραιῶς πρὸς τὴν πόλιν ἐβάδιζε, ἀντελήφθη ὅτι παρὰ τὸ βόρειον τεῖχος νεκροὶ ἔκειντο, ἔνθα τὸ μέρος τοῦ δημίου ἦτο, καὶ «ἅμα μὲν ἰδεῖν ἐπιθυμοῖ, ἅμα δὲ αὖ δυσχεραίνοι καὶ ἀποτρέποι ἑαυτόν, καὶ τέως μὲν μάχοιτό τε καὶ παρακαλύπτοιτο κρατούμενος δ' οὖν ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας, διελκύσας τοὺς ὀφθαλμούς, προσδραμὼν πρὸς τοὺς νεκρούς». «Ἰδοὺ ὑμῖν», ἔφη, «ὦ κακοδαίμονες, ἐμπλήσθητε τοῦ καλοῦ θεάματος». Δι' αὐτῆς τῆς διηγήσεως καθίσταται φανερὰ ἡ πάλη ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ἀνθρώπῳ μεταξὺ ἐξωτερικῶν ἐρεθισμῶν καὶ ἐσωτερικῶν σκέψεων, αἵτινες κατὰ τὴν ἐπικράτησιν μόνοι γενεσιουργοὶ λόγοι τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως γίνονται. Ἡ θέλησις τὸ «θυμοειδὲς» λοιπὸν εἶναι ὁ ὑπηρέτης, ὁ «ποιμενικὸς κύων», ἀφ' ἑνὸς τῶν ἐπιθυμιῶν, ἀφ' ἑτέρου τῆς λογικῆς καὶ ἵσταται πολλάκις ἀμφιταλαντευόμενος ἐν τῷ μέσῳ τῶν δύο τούτων ἀνταγωνιζομένων στοιχείων (Πολ. 440 E).

Ἐλευθερία βουλήσεως ὑπάρχει, ὅταν ὁ ἄνθρωπος σύμφωνα μὲ τὰς ἐντολὰς τῆς λογικῆς, ἀνεξάρτητος κάθε αὐθαιρεσίας, βίας τῶν αἰσθήσεων, τῆς ἡδυπαθείας, ἐνεργῇ, «Frei nennest du dich? Deinen herrschenden Gedanken will ich hören». Nitzsche. Μὲ ἄλλας λέξεις ἀληθὴς βούλησις, θέλησις, καὶ πρᾶξις δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ φυσικοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος, ἀλλὰ μία ἐκδήλωσις τελεολογικὴ πρὸς ἐπιτυχίαν τεθέντος σκοποῦ. Αὐτὸ εἶναι τὸ θυμοειδὲς μέρος τῆς ψυχῆς, ὅπερ ἀποτελεῖ ἰδιαίτερον εἶδος αὐτῆς διάφορον τοῦ τε ἐπιθυμητικοῦ καὶ τοῦ λογιστικοῦ. Τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τοῦ θυμοειδοῦς, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, συνίσταται ἐν τῇ ἐπιμόνῳ ἀποφασιστικότητι νὰ ἐμμείνῃ ἐπὶ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἡ λογικὴ ὡς ὀρθὰ ἐσταθεροποίησε «τὸ μὲν βουλευόμενον, τὸ δὲ προπολεμοῦν ἑπόμενον τῷ ἄρχοντι καὶ τῇ ἀνδρείᾳ ἐπιτελοῦν τὰ βουλευθέντα» (Πολ. 442 BC, 441 A).

2. Ἡ ἁρμονικῶς ἐπιδρῶσα ἀρχὴ τῆς δικαιοσύνης ἐπὶ τῶν τριῶν ψυχικῶν δυνάμεων.

Ἐφ' ὅσον εὕρωμεν τὴν ἑστίαν, ἐν τῇ ὁποίᾳ τὸ πῦρ τῶν τριῶν πρώτων ἀρετῶν ἀναφλέγεται καὶ τοιαύτη εἶναι ἡ ἀνθρωπίνη ψυχή, ἀνάγκη νὰ εὕρωμεν τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας δικαία ῥυθ-

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

μισις ἐπέρχεται, μεταξὺ τῶν πόθων τῆς ψυχῆς γενικῶς καὶ τῶν προσταγῶν τῆς ἠθικῆς· εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωρίσωμεν τὸ μέτρον τῆς τοιαύτης ἐξισώσεως. Τοῦτο εἶναι ὁ βασικὸς νόμος τῆς ἠθικῆς, εἶναι ἡ ἱκανότης καὶ ἰδιότης τῆς ἀληθοῦς ψυχῆς, νὰ ἀπονέμῃ ἑκάστῳ τὰ ἑαυτοῦ καὶ συνεπῶς μεταξὺ τῶν προσταγῶν τῆς ἠθικῆς καὶ τῶν ψυχικῶν δυνάμεων συμβιβασμός τις νὰ ἐπέρχεται. Τοῦτο ὀνομάζει ὁ Πλάτων Δικαιοσύνην. Ἡ ψυχή, ὡς ἐλέχθη, εἶναι κἄτι τριμερές, ἑκάστου μέρους ἔχοντος ἰδιαιτέραν ἰδιότητα καὶ προορισμόν. Ἡ πολλαπλότης ὅμως αὐτὴ ὑποδηλοῖ κατὰ τὸν Πλάτωνα μιὰν ὁλότητα (Einheit) καὶ τοιουτοτρόπως γεννᾶται τὸ πρόβλημα τῆς τάξεως, τῆς κυριαρχίας τοῦ ἑνὸς καὶ ὑποταγῆς τοῦ ἄλλου, τοῦ «ἄρχειν τε καὶ ἄρχεσθαι». Ἕκαστον μέρος τῆς τριάδος δὲν δύναται κατὰ βούλησιν νὰ ἐκτείνεται ἀπεριορίστως ἐν τῇ χαρακτηριζούσῃ αὐτὸ ἰδιότητι, ἀλλὰ χάριν τῆς ὁλότητος ἐτέθησαν ὑπὸ τῆς φύσεως, ὑπὸ τοῦ ἠθικοῦ νόμου ὅρια. Ἕκαστον εἶναι ὑποχρεωμένον νὰ προσαρμόζεται πρὸς τὸ ὅλον, πρὸς τὸν νόμον τῆς ἰδέας τῆς ὁλότητος (der Idee der Einheit), τὴν ὁποίαν ὁ Πλάτων ἰδέαν τῆς δικαιοσύνης ὀνομάζει, «δικαιοσύνην ἐμποιεῖν τὰ ἐν τῇ ψυχῇ κατὰ φύσιν καθιστάναι κρατεῖν τε καὶ κρατεῖσθαι ὑπ' ἀλλήλων, τὸ δὲ ἀδικίαν παρὰ φύσιν ἄρχειν τε καὶ ἄρχεσθαι ἄλλο ὑπ' ἄλλου» (Πολ. 444 D). Ἀληθὴς δὲ φ ύ σ ι ς τῆς ψυχῆς δὲν εἶναι ὅ,τι μᾶς διδάσκει μιὰ ἐμπειρικὴ ἐξέτασις αὐτῆς, ἀλλ' ὅ,τι ἀπαιτεῖ ὁ νόμος τῆς ἰδέας, πρὸς τὸν ὁποῖον ἡ συμμόρφωσις δικαιοσύνη λέγεται. Καὶ γενικῶς «φύσις», διὰ τὸν Πλάτωνα, δὲν εἶναι ὅ,τι καὶ ὅπως κἄτι μᾶς ἐμφανίζεται, ἀλλὰ ὁ ὄπισθεν τῶν φαινομένων εὑρισκόμενος νόμος, τὸν ὁποῖον «νοοῦμεν» μὲν χωρὶς ὅμως νὰ τὸν ἀντιλαμβανόμεθα διὰ τῶν αἰσθήσεων. Ἐπὶ τοῦ ζητήματος π. χ. τῆς ἐξουσίας ἐν τῷ κράτει, ἐπὶ τῆς ἐρωτήσεως: τίς ἐν τῷ κράτει εἶναι ὀρθὸν νὰ ἄρχῃ, δίδεται ἡ ἀπάντησις, ὅτι ἐπ' αὐτοῦ ἀποφασίζει ἡ γνώμη τῆς πλειοψηφίας—καὶ συνεπῶς ἄρχει τοιουτοτρόπως ἐμμέσως ἡ πλειοψηφία—, διότι ἐμπειρικῶς ἐξεταζόμενον τὸ πρᾶγμα φαίνεται ὀρθὸν καὶ δίκαιον νὰ ἀποφασίζῃ ἐπ' αὐτοῦ ἡ φωνὴ καὶ γνώμη τῶν πλειόνων. Ὁ πραγματικὸς ὅμως νόμος τῆς φύσεως καὶ τῆς λογικῆς διδάσκει, ὅτι ὀλίγοι ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ζητήματος ἱκανοὶ νὰ ἀποφαίνωνται εἶναι. Δικαιοσύνη λοιπὸν ἐν τῇ ψυχῇ, κατὰ τὸν Πλάτωνα, δὲν εἶναι κἄτι ἐμπειρικόν, μ ί α ἰ σ ό τ η ς ἀ ρ ι θ μ η-

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΕΥΘΕΝΤΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΘΕΤΣΟΣ
Ε.Π. Α. της Κ.Θ. ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

τική, ἀλλὰ κἄτι νοητὸν μία γεωμετρικὴ ἀναλογία.

Ἡ ἰδέα τῆς Δικαιοσύνης δὲν εἶναι μοναδικὸν χαρακτηριστικὸν μέρους τινὸς τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ ἀντανακλᾷ ἐφ᾽ ὅλης τῆς ψυχῆς, καὶ εἶναι ἡ χαρακτηριστικὴ βασικὴ δύναμις αὐτῆς, διὰ τῆς ὁποίας τὸ πρῶτον ὅλα τὰ μέρη, ὡς ἓν ἁρμονικὸν ὅλον ἐκδηλοῦνται. Ἡ Δικαιοσύνη ἀπευθύνει τὴν προσταγὴν αὐτῆς πρὸς ὅλας τὰς ψυχικὰς δυνάμεις, τὰ μέρη, ὅπως ἕκαστον «τὰ αὑτοῦ πράττειν» (Πολ. 433 Β), μακρὰν πάσης «πολυπραγμοσύνης», πάσης ἀναμίξεως ἐπὶ ξένων ὑποθέσεων. Τὸ «Ἐπιθυμητικὸν» ἔχει ὡς «ἑαυτοῦ» ἔργον νὰ ἐπιθυμῇ, καὶ τὸ «θυμοειδὲς» νὰ ἐρεθίζῃ τὴν ψυχὴν πρὸς δημιουργίαν· ἔν τινι μέτρῳ ὅμως δέον νὰ λαμβάνωσι ταῦτα χώραν, κατὰ τίνα χρόνον καὶ κατὰ ποῖον τρόπον, περὶ τούτων ἀποφασίζει τὸ «λογιστικόν», «ὑπὸ τοῦ λόγου διορίζεται» (Ἀριστοτέλης: ἠθικὰ Νικομ.), ἐν συνδυασμῷ μὲ τὸ ἰδανικὸν τῆς δικαιοσύνης. Ἐνταῦθα φαίνεται ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐν ἀρχῇ τῆς μελέτης ἐθίξαμεν ὅτι δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ προχωρῇ μὲ μίαν ἰδέαν, μὲ ἓν ἰδανικόν. Τὸ λογιστικὸν προσδιορίζει τοὺς σκοποὺς τοῦ ἀνθρώπου, ὄχι ὅμως κατὰ τρόπον ἀπόλυτον, ἀλλὰ ἐν συνδυασμῷ πάντοτε μὲ τὴν ἰδέαν τῆς δικαιοσύνης, δηλαδὴ κατὰ πόσον οἱ ἐπιδιωκόμενοι σκοποὶ πρὸς τὰ πράγματα συμβιβάζονται. Ἡ λογικὴ (Vernunft) ἐνυπάρχει εἰς τὰ ἄλλα δύο μέρη τῆς ψυχῆς (als funktionelles Moment). Ἡ Δικαιοσύνη ὅμως ἵσταται καὶ τῆς λογικῆς ὑψηλότερον, ἐφ᾽ ὅσον τὴν προσταγὴν αὐτῆς καὶ πρὸς τὸ «λογιστικὸν» ἀπευθύνει· ὅτι δηλαδὴ τὸ λογιστικὸν καὶ ἔναντι τῶν ἄλλων καθήκοντα φέρει, ἐξ ἴσου καὶ παραλλήλως πρὸς τὸ ἴδιον αὐτοῦ καθῆκον πρὸς ἔρευναν τῆς ἀληθείας. Ὅταν π. χ. τις διάγῃ ἀσκητικὸν βίον, ἀρνῆται τὴν κοινωνικὴν ζωὴν καὶ θυσιάζῃ ἑαυτὸν ἐνώπιον τοῦ θεοῦ — (ἀλλὰ πάλιν γενηθήτω τὸ θέλημά σου) —, τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ παραλογισμόν, πλὴν ὅμως στρέφεται ἐναντίον τῆς ἰδέας τῆς δικαιοσύνης, διότι τοιουτοτρόπως τὸ λογιστικὸν παραμελεῖ καὶ αὐτὰς ἀκόμη τὰς στοιχειώδεις φυσικὰς ἀξιώσεις τῶν ἄλλων μερῶν, ἐξ αἰτίας τῆς ὑπερεκτιμήσεως τῶν ἑαυτοῦ. Δικαιοσύνη εἶναι ἡ ἰδέα τοῦ ζῆν ἐν κοινωνίᾳ. Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις δὲν ἐμφανίζεται ἡ ἀσκητεία, ὅπως κατόπιν παρὰ τοῖς χριστιανοῖς. Οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι θιασῶται τοῦ «ζῆν ἐν μέτρῳ»

ἔζων πάντοτε ἐν τῷ μέσῳ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ὄχι μακρὰν αὐτῆς, καὶ ἐγένοντο τοιουτοτρόπως στυλοβάται, ἀναμορφωταὶ αὐτῆς μὲ πρωτοπόρον πάντοτε ἐν τούτῳ τὸν Σωκράτην.[1])

Ἐξ αὐτοῦ κυρίως προέρχεται καὶ ἡ μῆνις τοῦ Nitzsche ἐναντίον τοῦ Σωκράτους, διότι ὁ Σωκράτης προϋπῆρξε αὐτοῦ ὡς Reformator. Ὅπως λοιπόν,—ἵνα ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τοῦ θέματος—ἡ μονομερὴς ἐκδήλωσις τοῦ λογιστικοῦ, ἐν σχέσει μὲ τὴν ὅλην ψυχήν, ἀδικία ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ὀνομάζεται, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ ἡ ἀχαλινωσία, τὸ ἐπιθυμεῖν δηλαδὴ ὑπὲρ τὸ μέτρον, καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ δειλία, δηλαδὴ ἡ ἔλλειψις τῆς ἀναγκαίας δυνάμεως πρὸς πραγματοποίησιν τῶν προσταγῶν τῆς λογικῆς (eine Art Quietismus), ὡς ἀδικία ἐμφανίζεται ἔναντι τῶν ἄλλων.

Ἡ μονόπλευρος τάσις τῆς ψυχῆς πρὸς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν κατεύθυνσιν ἐπιφέρει εἰς τὴν ψυχὴν «ταραχὴν καὶ πλάνην», «Οὐκοῦν στάσιν τινὰ αὖ τριῶν ὄντων τούτων δεῖ αὐτὴν (τὴν ἀδικίαν) εἶναι καὶ πολυπραγμοσύνην καὶ ἀλλοτριοπραγμοσύνην καὶ ἐπανάστασιν μέρους τινὸς τῷ ὅλῳ τῆς ψυχῆς, ἵνα ἄρχῃ ἐν αὐτῇ οὐ προσῆκον, ἀλλὰ τοιούτου ὄντος φύσει οἵου πρέπει αὐτῷ δουλεύειν, τῷ δ' οὐ δουλεύειν ἀρχικοῦ γένους ὄντι; Τοιαῦτ' ἄττα οἶμαι φήσομεν καὶ τὴν τούτων ταραχὴν καὶ πλάνην εἶναι τήν τε ἀδικίαν καὶ ἀκολασίαν καὶ δειλίαν καὶ ἀμάθειαν καὶ συλλήβδην πᾶσαν κακίαν» (Πολτ. 444 B.).

Ἡ Δικαιοσύνη ἐνεργεῖ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον χάριν τῆς ψυχικῆς ἁρμονίας, ὅπως ὁ διευθυντὴς τῆς ὀρχήστρας. Οἱ Μουσικοὶ τῆς ὀρχήστρας ἔχουσι μουσικὰς γνώσεις, ἔχουσι ὅμως ἐπὶ πλέον ἀνάγκην τοῦ διευθύνοντος κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν, ὅστις αἰσθάνεται, ζῇ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐκτελέσεως τὴν ἁρμονίαν τοῦ ὅλου. Ἐὰν ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἀνδρεία ἐκφράζωνται διὰ τοῦ μέτρου, τότε ἡ δικαιοσύνη εἶναι τὸ μέτρον τοῦ μέτρου, τὸ μέτρον τῆς ὁλότητος, εἶναι ὁ ῥυθμιστὴς τῆς σχέσεως τῶν κατωτέρων καὶ ἀνωτέρων τόνων, τοῦ συμβιβασμοῦ, τῆς ἐξουσίας καὶ ὑποταγῆς, «ἄρχειν τε καὶ ἄρχεσθαι».

---

1) Εἶναι χαρακτηριστικὸν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Σωκράτους διὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὴν ζωήν: «Φιλομαθὴς γάρ εἰμι· τὰ μὲν οὖν χωρία καὶ τὰ δένδρα οὐδέν μ' ἤθελεν διδάσκειν, οἱ δ' ἐν τῷ ἄστει ἄνθρωποι» (Φαῖδρ. 230 D).

Ὅταν ἡ ψυχὴ ζῇ σύμφωνα μὲ τὸ ἰδανικὸν τῆς δικαιοσύνης γεννᾶται ἐν αὐτῇ ἁρμονία, ὡραιότης, ὑγεία. Μίαν ὡραίαν καὶ δικαίαν ψυχὴν ἐμφανίζει ἡ ἁρμονία τοῦ ὅλου· τὸ ὅλον ὡραῖον ἔχει ἔννοιαν καὶ ὄχι ἓν ὡραῖον μέρος, ὅπως ἔλεγε κάποτε ὁ Ἀριστοτέλης. Ἡ ἐσωτερικὴ ὁμόνοια καὶ εὐχαρίστησις, ἥτις ἐπέρχεται διὰ τῆς δικαιοσύνης, εἶναι ὁμοία μὲ ἐκείνην τὴν χαρὰν καὶ ἀνακούφισιν τὴν ὁποίαν ἡ ψυχὴ αἰσθάνεται, ὅταν κἄτι ἁρμονικὸν διὰ τῶν αἰσθήσεων παρατηρῇ. Ὁ φαινομενικὸς κόσμος, ἡ μουσική,—ὅπως ὁ Πλάτων ἐν Τιμαίῳ ἐκφράζεται,—παρέχει ἡσυχίαν καὶ νομιμοφροσύνην εἰς τὴν ψυχήν, διδάσκει αὐτὴν «θεὸν ἡμῖν ἀνευρεῖν δωρήσασθαί τε ὄψιν, ἵνα τὰς ἐν οὐρανῷ τοῦ νοῦ κατιδόντες περιόδους χρησαίμεθα ἐπὶ τὰς περιφορὰς τὰς τῆς παρ' ἡμῖν διανοήσεως, συγγενεῖς ἐκείναις οὔσας, ἀταράκτοις τεταραγμένας, ἐκμαθόντες δὲ καὶ λογισμῶν κατὰ φύσιν ὀρθότητος μετασχόντες, μιμούμενος τὰς τοῦ Θεοῦ πάντως ἀπλανεῖς οὔσας, τὰς ἐν ἡμῖν πεπλανημένας καταστησαίμεθα» (Τίμαιος 47 BC). Ὅπως ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει ἡ ἐξωτερικὴ δυσαρμονία ἀνάλογον «ταραχὴν» ἐν τῇ ψυχῇ ἐπιφέρει, τοιουτοτρόπως καὶ ἡ μονομερὴς κατεύθυνσις χωρὶς «τάξιν καὶ συμμετρίαν» ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς ἠθικῆς ἀνάλογον «ἐπανάστασιν» ἐν τῇ ψυχῇ γεννᾷ.

Ἡ Δικαιοσύνη ὀνομάζεται ὑγεία τῆς ψυχῆς, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς σωματικῆς ὑγείας, τῆς εὐεξίας τοῦ σώματος, ὅταν ὅλα τὰ μέλη, ἕκαστον ἐν τῇ ἰδιότητί του πρὸς ὠφέλειαν τοῦ ὅλου λειτουργῇ (Πολ. 444 DE). Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὑγεία τοῦ σώματος ἐννοεῖται ὄχι ἡ ἁπλῆ φυσικὴ κατάστασις τοῦ σώματος ἑκάστου, «τὰ ἐν τῷ σώματι κατὰ φύσιν καθιστάναι κρατεῖν τε καὶ κρατεῖσθαι», ἀλλὰ τίθεται ἀπόλυτος γενικὴ ἀξιολογική τις ἔννοια τῆς ὑγείας (τοῦ ἀνθρώπου γενικῶς) ὑπεράνω ἑκάστης εἰδικῆς περιπτώσεως. Καθ' ὅμοιον τρόπον ὅπως ἀνωτέρω ἀνεπτύξαμεν, δὲν ἐννοοῦμεν ὑπὸ τὸν ὅρον «φύσις» τῆς ψυχῆς τὴν ἐνεργητικότητα καὶ τὴν δύναμιν ἑκάστου, ὅπως οἱ σοφισταὶ παραδέχωνται, ἀλλ' ἀκριβῶς φύσις τῆς ψυχῆς σημαίνει «δίκαιον εἶναι», ὡς μία γενική, ἀναγκαία ἀξιολογικὴ ἔννοια.

Δικαιοσύνη εἶναι ἡ ἕξις, τὸ ἦθος τῆς ψυχῆς. Ἡ πλατωνικὴ δικαιοσύνη δὲν ῥυθμίζει κυρίως τὴν ἐξωτερικὴν σχέσιν τοῦ ἀτόμου πρὸς τὸν πλησίον του, ἀλλὰ πρὸ παντὸς τὴν ἐσωτερικὴν διαμόρφω-

σιν τῆς ψυχῆς, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποίαν αἱ ἐξωτερικαὶ πράξεις τοῦ ἀτόμου διακανονίζονται· «Τὸ δέ γε ἀληθές, τοιοῦτόν τι ἦν, ὡς ἔοικεν, ἡ δικαιοσύνη ἀλλ' οὐ περὶ τὴν ἔξω πρᾶξιν τῶν αὑτοῦ, ἀλλὰ περὶ τὴν ἐντός, ὡς ἀληθῶς περὶ ἑαυτὸν καὶ τὰ ἑαυτοῦ, μὴ ἐάσαντα τ' ἀλλότρια πράττειν ἕκαστον ἐν αὐτῷ μηδὲ πολυπραγμονεῖν πρὸς ἄλληλα τὰ ἐν τῇ ψυχῇ γένη, ἀλλὰ τῷ ὄντι τὰ οἰκεῖα εὖ θέμενον καὶ ἄρξαντα αὐτὸν αὑτοῦ καὶ κοσμήσαντα καὶ φίλον γενόμενον ἐν ἑαυτῷ καὶ συναρμόσαντα τρία ὄντα, ὥσπερ ὅρους τρεῖς ἁρμονίας ἀτεχνῶς, νεάτης τε καὶ ὑπάτης καὶ μέσης, καὶ εἰ ἄλλα ἄττα μεταξὺ τυγχάνει ὄντα, πάντα ταῦτα συνδήσαντα καὶ παντάπασιν ἕνα γενόμενον ἐκ πολλῶν, σώφρονα καὶ ἡρμοσμένον, οὕτω δὲ πράττειν ἤδη, ἐάν τι πράττῃ ἢ περὶ χρημάτων κτῆσιν ἢ περὶ σώματος θεραπείαν ἢ καὶ πολιτικόν τι ἢ περὶ τὰ ἴδια συμβόλαια, ἐν πᾶσι τούτοις ἡγούμενον καὶ ὀνομάζοντα δικαίαν μὲν καὶ καλὴν πρᾶξιν ἣ ἂν ταύτην τὴν ἕξιν σώζῃ τε καὶ συναπεργάζεται, σοφίαν δὲ τὴν ἐπιστατοῦσαν ταύτῃ τῇ πράξει ἐπιστήμην, ἄδικον δὲ πρᾶξιν ἣ ἂν ἀεὶ ταύτην λύει, ἀμαθείαν δὲ τὴν ταύτῃ αὖ ἐπιστατοῦσαν δόξαν» (Πολτ. 443 DE).

> «Ὡς πρὸς ἑκάστους τοὺς οἰκείους ἔχει, (ὁ Τύραννος) ἐν οἷς μάλιστα γυμνὸς ἂν ὀφθείη τῆς τραγικῆς σκευῆς».
>
> ΣΩΚΡΑΤΗΣ

II

ΑΙ ΑΔΙΚΟΙ ΨΥΧΑΙ

Ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς δυσαναλόγου διατάξεως τῆς ψυχῆς ἐπακολουθεῖ ὡς ἀναγκαία συνέπεια κατὰ τὸν Πλάτωνα, ἡ ἄδικος πρᾶξις, καὶ ἡ ἐν γένει τοῦ ἀτόμου συμπεριφορά, καθὼς τὰ ἑπόμενα παραδείγματα δεικνύουσιν. Ἡ ψυχὴ τοῦ «τιμοκρατικοῦ» ἀνθρώπου εἶναι ἄδικος, διότι ἐλλείπει αὐτῆς ὁ πόθος διὰ τὴν ἀλήθειαν, ὁ ἔρως τῆς μαθήσεως, τὴν θέσιν τοῦ ὁποίου κατέλαβε ἡ θέλησις. Ὁ τιμοκρατικὸς (φιλό-τιμος) δεσμεύεται ὑπὸ τῶν ἐξωτερικῶν ἐμφανίσεων, διότι στερεῖται τοῦ διαγνωστικοῦ λόγου, ὅπως σταθμίσῃ αὐτὰς σύμφωνα μὲ τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν τοῦ ἀτόμου καὶ ἐξ αἰτίας τούτου συμπεριφέρεται κατὰ τρόπον

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗΣ ... ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ... ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

βάρβαρον πρὸς τοὺς δούλους, ὑποτακτικῶς δὲ καὶ δουλοπρεπῶς πρὸς τοὺς ἰσχυρούς. Οὗτος εἶναι ἐρασιτέχνης τῶν τεχνῶν, ἐφ᾿ ὅσον δὲν ἀσχολεῖται μὲ αὐτὰς ἀπὸ ἐσωτερικὴν ἀνάγκην καὶ δὲν ἐννοεῖ τὴν ἐν αὐταῖς ἐνυπάρχουσαν ἀλήθειαν. Ἀγαπᾶ τὰ χρήματα ὡς μέσον πρὸς σκοπόν, πρὸς ἱκανοποίσιν τῆς φιλοδοξίας του καὶ φιλαρχίας, κατὰ συνέπειαν εἶναι σπάταλος καὶ ὄχι οἰκονόμος. Πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἄνω ἐπιθυμιῶν του ἐπιδιώκει νὰ ἐπικρατήση καὶ μάλιστα ὄχι διὰ τοῦ λόγου καὶ τῶν φυσικῶν προτερημάτων (προσόντων) ἀλλὰ διὰ τῆς βίας, (δυνάμεως) καὶ τῶν πολεμικῶν κατορθωμάτων. Ἐν συντομίᾳ ὁ τιμοκρατικὸς τύπος καὶ χαρακτὴρ εἶναι ὁ φιλόδοξος, ἀρχομανής, ὁ ἄνθρωπος τῆς θελήσεως (Willensmensch), ἐφ᾿ ὅσον ἐλλείπει αὐτῷ τὸ λογιστικόν, «διὰ τὸ ἀποληφθῆναι τοῦ ἀ ρ ί σ τ ο υ φ ύ λ α κ ο ς» (Πολ. 549 Β). Κατὰ μίαν βαθμῖδα κατώτερον τούτου ἵσταται ὁ ὀλιγαρχικὸς (φιλοχρήματος) χαρακτήρ. Ἐν αὐτῷ ἐπεκράτησε τὸ ἐπιθυμητικὸν μέρος (γένος) τῆς ψυχῆς, ἔνθεν καὶ ἔνθεν δὲ εὑρίσκονται τὸ λογιστικὸν καὶ ἡ θέλησις ὡς ὑπηρέται αὐτοῦ (Πολ. 553 Δ). Παρ᾿ αὐτῷ εἶναι ὅλα μέσα, πρὸς κερδοσκοπίαν, τόσον τὸ ἐξουσιάζειν, ὅσον καὶ τὸ κυβερνᾶν. Οὗτος ἔχει ὡς ἰδανικὸν εἰς τὴν ζωὴν τὴν ἀπόκτησιν πλούτου. Εἶναι ὁ τύπος τοῦ φιλαργύρου, τοῦ χρηματοσυλλέκτου ἄνευ οὐδενὸς ἀπωτέρου σκοποῦ· λόγῳ δὲ τῆς φιλαργυρίας ἱκανοποιεῖ μόνον τὰς ἀναγκαίας ἐπιθυμίας του. (Πολ. 555 Α).

Οἱ τοῦτον διαδεχθέντες ἐμφανίζουσι τὸν δημοκρατικὸν τύπον. Τὴν ἐξουσίαν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ κατέλαβον αἱ «ἀναλωτικαὶ» ἐπιθυμίαι, ἐκεῖναι δηλαδὴ αἱ ὁποῖαι ἐξέρχονται πλέον τῶν ὁρίων τῆς ἀνάγκης. Αὗται εἶναι οἱ «κηφῆνες», ὑπὸ τῶν ὁποίων ἡ ψυχὴ καταδουλοῦται. Ἄνευ πολλῶν ἐμποδίων «κατέλαβον (αἱ ἐπιθυμίαι) τὴν τοῦ νέου τῆς ψυχῆς ἀκρόπολιν, αἰσθανόμεναι κενὴν μαθημάτων τε καὶ ἐπιτηδευμάτων καλῶν καὶ λόγων ἀληθῶν, «οἳ δὴ ἄριστοι φρουροί τε καὶ φύλακες ἐν ἀνδρῶν θεοφιλῶν εἰσι διανοίαις». (Πολ. 560Β). Ὁ δημοκρατικὸς χαρακτὴρ δὲν ζῇ ἐπὶ τῇ βάσει ὡρισμένου προγράμματος πρὸς ἐπιτυχίαν σκοποῦ τινος, καθὼς ἡ ἀληθὴς γνῶσις ἀπαιτεῖ, ἀλλὰ παρασύρεται ὑπὸ τοῦ ῥεύματος τῶν ἑκάστοτε περιστάσεων καὶ τυχαίων γεγονότων. Ἰσχύει δι᾿ αὐτὸν τὸ λεχθὲν ὑπὸ τοῦ Edinger: «Nicht der Fisch holt die

Beute, sondern die Beute holt sich den Fisch heran». (über Tierpsychologie 1909).

Τέλος ἔρχεται πρὸς ἐξέτασιν ἡ ψυχὴ τοῦ τυράννου, ὡς ἡ πλέον ἄδικος, διότι ἐν αὐτῇ κυριαρχοῦσι αἱ «παράνομοι» ἐπιθυμίαι, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν τρίτην κατηγορίαν τῶν ἐπιθυμιῶν, «ὡς ἄρα δεινόν τι καὶ ἄγριον καὶ ἄνομον ἐπιθυμιῶν εἶδος ἑκάστῳ ἔνεστι . . . . τοῦτο δὲ ἄρα ἐν τοῖς ὕπνοις γίγνεται ἔνδηλον». (Πολ. 572 B).

Ἡ ψυχὴ τοῦ τυράννου καταληφθεῖσα ὑπὸ τοῦ «τυραννικοῦ» ἔρωτος, γυμνὴ πλέον σωφροσύνης, «ἀπηλλαγμένη αἰσχύνης καὶ φρονήσεως», ἐφ᾽ ὅσον δὲν ἔχει εἰς τὴν διάθεσίν της τὰ μέσα πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀγρίων ἐπιθυμιῶν, δὲν διστάζει πρὸ οὐδεμιᾶς βίας (Πολ. 571 C). Κατ᾽ἀρχὰς ὁ τύραννος βιαιοπραγεῖ κατὰ τῶν γονέων του [1]) καὶ κατόπιν ἐναντίον ὅλων «ὑπερβὰς ὁ τύραννος, φυγὼν νόμον τε καὶ λόγον» Πολιτ. 587 C). Εἶναι ὁ πτωχότερος τῶν ἀνθρώπων, ὅσον ἀφορᾷ τὸν ψυχικὸν πλοῦτον, διότι κυριαρχεῖται ὑπὸ τοῦ «ἀπλήστου» μέρους τῆς ψυχῆς καὶ συνεπῶς ὑποφέρει ἀπὸ ἀκόρεστον δίψαν ἐπιθυμιῶν. Εἶναι δοῦλος τῶν ἐπιθυμιῶν του καὶ συνεπῶς μὴ ἐλεύθερος εἰς τὰς ἀποφάσεις του. Αἱ ἐπιθυμίαι τυφλώνουν καὶ δὲν ἀφίνουσι τὸν τύραννον νὰ γνωρίσῃ ποῖον εἶναι δι᾽ αὐτὸν τὸ ἀληθὲς ἀγαθὸν καὶ συμφέρον του, ὅπερ αὐτὸς οὗτος κατὰ βάθος ἐπιθυμεῖ. (Γοργίας 466 D).

Ὁ Τύραννος δὲν εἶναι μόνον πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ἄδικος καὶ κακός, ἀλλὰ κυρίως καὶ πρὸ παντὸς πρὸς ἑαυτὸν καὶ συνεπῶς, κατὰ τὸν Πλάτωνα, «ἀθλιώτατον τοῦτον δὲ αὖ τυγχάνει ὄντα, ὃς ἂν τυραννικώτατος ὢν ἑαυτοῦ» (Πολ. 580 C).

Ἐξ ὅλων τῶν ἀναπτυχθέντων τύπων καὶ χαρακτήρων, τοῦ τιμοκρατικοῦ, ὀλιγαρχικοῦ, δημοκρατικοῦ καὶ τυραννικοῦ, καθίσταται φανερὸν ὅτι εὐτυχέστερος καὶ εὐδαιμονέστερος ἐν τῷ βίῳ ὁ δίκαιος μὲ τὴν ψυχικὴν ἁρμονίαν εἶναι, τὸν ὁποῖον ὁ Πλάτων «βασιλικὸν» ἀποκαλεῖ: «τοῦτον δ᾽ εἶναι τὸν βασιλικώτατον καὶ βασιλεύοντα αὐτοῦ» (Πολ. 580 C).

1) «Ἕνεκα νεωστὶ φίλης καὶ οὐκ ἀναγκαίας ἑταίρας γεγονυίας τὴν πάλαι φίλην καὶ ἀναγκαίαν μητέρα, ἢ ἕνεκα ὡραίου νεωστὶ φίλου γεγονότος οὐκ ἀναγκαίου τὸν ἄωρόν τε καὶ ἀναγκαῖον πρεσβύτην πατέρα καὶ τῶν φίλων ἀρχαιότατον δοκεῖ ἂν σοὶ ὁ τοιοῦτος πληγαῖς τε δοῦναι καὶ καταδουλώσασθαι ἂν αὐτοὺς ὑπ' ἐκείνοις, εἰ εἰς τὴν αὐτὴν οἰκίαν ἀγάγοιτο»; (Πολ. 574 BC).

Rot ist das Recht. Im Blute leben
Muss meinen Jüngern sein Gebot
Wenn sie nur mit der Logik streben,
Hat's mit dem Rechten seine Not.

KARL HEINSHEIMER

III

ΑΙ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΤΩΝ ΣΟΦΙΣΤΩΝ ΠΕΡΙ ΔΙΚΑΙΟΥ

Οἱ Σοφισταὶ θὰ ἐρωτήσωσι περὶ τῶν ἀναπτυχθέντων παραδειγμάτων: διατὶ ὀνομάζομεν ἐκείνους ἀδίκους χαρακτῆρας καὶ δυστυχεῖς ἀνθρώπους ἀποκαλοῦμεν, ἀφοῦ τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην ψυχικὴν διάταξιν ἡ «φύσις» ἑκάστου ἀπαιτεῖ; ὅταν, ὅπως λέγει ὁ Πρωταγόρας: «πάντων χρημάτων μέτρον (ἕκαστον) ἄνθρωπον εἶναι;» Τί δικαιολογεῖ τοὺς πλατωνικοὺς ἰσχυρισμούς; Ὁ Πλάτων θὰ ἔδιδε τὴν ἀπάντησιν: ἀκριβῶς τίποτε ἄλλο παρὰ ὁ ὅρος «φύσις» τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὁ ὅρος «οἰκεῖον», ὑπὸ ἄλλην ὅμως ἔννοιαν. Κατ' αὐτὸν ἡ ἀληθὴς φύσις τοῦ ἀνθρώπου δὲν εὑρίσκεται ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις, ἀλλὰ βαθύτερον αὐτῶν, ὄπισθεν τῶν φαινομένων, ἐν τῷ νόμῳ τῆς γενικῆς, νοητῆς μόνον ἰδέας. Ἐξ αὐτῆς ἀναχωροῦντες δίδομεν εἰς τὰ φαινόμενα τὴν ἀληθῆ αὐτῶν ἔννοιαν καὶ περιεχόμενον, «σώζειν τὰ φαινόμενα», καὶ δὴ τὴν ἔννοιαν ὄχι ὅπως ταῦτα ἐμφανίζονται, ἀλλὰ ὁποῖα δέον ἀληθῶς νὰ εἶναι. Διὰ τῶν ἀναπτυχθέντων παραδειγμάτων ἠθέλησε ὁ Πλάτων νὰ δείξῃ τὸν ὑπάρχοντα ἐσωτερικὸν ἀνταγωνισμὸν μεταξὺ λογικοῦ καὶ πάθους, καὶ ἐν μέσῳ αὐτῆς τῆς πάλης τὴν συμφιλιωτικῶς ἐπιδρῶσαν δικαιοσύνην, χάριν τοῦ ὅλου, νὰ ἐξυψώσῃ.

1. Δίκαιον εἶναι τὸ ἀποδιδόναι τὰ ὀφειλόμενα.

Οἱ Σοφισταὶ ἤθελον νὰ καθορίσωσι τὸ δίκαιον φαινομενολογικῶς, ἐμπειρικῶς. Ὁ Πολέμαρχος, εἰς τὰ πρῶτα βιβλία τῆς πολιτείας τοῦ Πλάτωνος, διακηρύσσει τὸν γνωστὸν ὁρισμὸν τῶν χρόνων ἐκείνων, ὅτι δηλαδὴ δικαιοσύνη: «τὸ τὰ ὀφειλόμενα ἑκάστῳ ἀποδιδόναι δίκαιόν ἐστι», καὶ «τὸ τοὺς φίλους εὖ ποιεῖν καὶ τοὺς ἐχθροὺς κακῶς». Ἀμφότεροι οἱ ὁρισμοὶ εἶναι κατὰ τὸν Πλάτωνα ἐσφαλμένοι. Ὁ πρῶτος, διότι πολὺ γενικῶς καθορίζει τὴν ἰδέαν τῆς δικαιοσύνης χωρὶς νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὰ ἑκάστοτε ἰδιαίτερα πραγματικὰ περιστατικά.

Ἕνας τοιοῦτος ὁρισμὸς τῆς δικαιοσύνης μᾶς ὁδηγεῖ εἰς τὸ ἀντίθετον δηλαδὴ εἰς τὴν γνωστὴν φράσιν τῶν νομικῶν : «Summum jus summa injuria». Ὁ Σωκράτης τοῦ Πλάτωνος δὲν ἤθελε τὴν δικαιοσύνην ὡς κἄτι ξένον πρὸς τὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ ὡς κἄτι ὠφέλιμον διὰ τοὺς ἀνθρώπους. Διὰ τοῦτο περιορίζει τὸ ἀπόλυτον τῆς ἄνω ἐννοίας διὰ τῆς προσθήκης τοῦ ὅρου «προσῆκον» δηλαδη δικαία εἶναι ἡ ἀπόδοσις τῶν ὀφειλομένων, ὅταν αὕτη ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ ἑκάστοτε πραγματικὰ περιστατικὰ τῆς εἰδικῆς περιπτώσεως δι' ἀμφότερα τὰ μέρη ὠφέλιμος εἶναι, προσήκει. Ὁ δεύτερος ὁρισμός : «φίλους ὠφελεῖν καὶ ἐχθροὺς βλάπτειν» (δίκαιον εἶναι), εἶναι ἐπίσης, κατὰ τὸν Πλάτωνα, ἐσφαλμένος, διότι ἡ δικαιοσύνη δὲν πρέπει νὰ ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὸ ἀσταθὲς αἴσθημα τῆς φιλίας μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ἥτις φιλία καθ' ἡμᾶς δὲν προηγεῖται, (sie ist nicht das Primäre), ἀλλ' εἶναι συνέπεια ὀρθῆς καὶ δικαίας συμπεριφορᾶς. Ἡ ἀληθὴς δικαιοσύνη δὲν διαιρεῖ τοὺς ἀνθρώπους εἰς δύο κατηγορίας ἐχθρῶν καὶ φίλων, ἵνα τοὺς πρώτους βλάπτη καὶ τοὺς δευτέρους ὠφελῇ· μία γνώμη ἥτις παρ' ὅλον τοῦτο ἦτο ἀρκετὰ διαδεδομένη κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἐθεωρεῖτο ὡς κακὸν τὸ νὰ προξενῇ τις βλάβην εἰς τοὺς ἐχθρούς : «Ὁμοίως αἰσχρὸν εἶναι νόμιζε τῶν ἐχθρῶν νικᾶσθαι ταῖς κακοποιίαις καὶ τῶν φίλων ἡττᾶσθαι ταῖς εὐεργεσίαις» (Ἰσοκράτης πρὸς Δημόνικον § 26). Ἀντιθέτως ἡ δικαιοσύνη ἐμφανίζεται μὲ κλειστοὺς τοὺς ὀφθαλμούς, ἵνα μεταχειρίζεται ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἐξ ἴσου, χωρὶς νὰ παρασύρεται ἀπὸ προσωπικοὺς δεσμούς, ἀλλ' ἀμεροληπτως νὰ ἐκφέρη τὴν κρίσιν της. Ἡ δικαιοσύνη δέον νὰ ὁρισθῇ κατὰ τὸν Πλάτωνα ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ σκοποῦ, τοῦ τέλους, τοῦ συμφέροντος, ὅπερ αὕτη εἰς τοὺς ἀνθρώπους προσφέρει. Ὁ σκοπὸς αὐτῆς συνίσταται ἐν τούτῳ, ἵνα τοὺς ἀνθρώπους δικαίους ποιήση, ὅπως ἡ μουσικὴ αὐτοὺς ἐξευγενίζῃ. Ἡ δικαιοσύνη εἶναι κατὰ τὸν Πλάτωνα, ὅπως ἡ μουσική, μία τέχνη, μία «ἀνθρωπεία ἀρετή», ἥτις ἀγαθόν τι εἰς τοὺς ἀνθρώπους προσφέρει.

2. Δίκαιον εἶναι τὸ συμφέρον τοῦ κρείττονος.

Ὁ Θρασύμαχος ἐξ ἄλλου—εἷς τῶν ἐπιδεξιωτέρων Σοφιστῶν ἐκείνης τῆς ἐποχῆς—ὁρίζει τὴν δικαιοσύνην ὡς «τὸ τοῦ κρείττονος συμ-

φέρον»· μία φράσις, τῆς ὁποίας ἡ ὀρθότης ἀπὸ ὅλας τὰς πλευρὰς ἐξετάζεται. Δίκαιον εἶναι κατ' αὐτόν, ὅ,τι τῷ κρείττονι (τῷ ἰσχυροτέρῳ) ὠφέλειαν φέρει. Ἡ δικαιοσύνη εἶναι ζήτημα δυνάμεως, ἰσχύος τῶν ἑκάστοτε κυβερνώντων, εἴτε κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς δημοκρατίας, εἴτε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ὀλιγαρχίας ἢ τυραννίας. Διὰ τῆς κρατικῆς δυνάμεως τίθενται κανόνες δικαίου πρὸς ὄφελος τῶν κρατούντων, καὶ ὅστις δὲν ὑπακούει εἰς τοὺς τεθέντας κανόνας χαρακτηρίζεται ὡς ἄδικος, παράνομος, ἀνήθικος. Παρομοίαν σκέψιν ἀναπτύσσει ὁ Σαίξπηρ: «συνείδησις εἶναι μία λέξις διὰ τοὺς δειλοὺς καὶ μόνον, ἐφευρεθεῖσα πρὸς συγκράτησιν αὐτῶν καὶ χάριν τοῦ συμφέροντος τῶν ἰσχυρῶν· δι' ἡμᾶς εἶναι συνείδησις ἡ ἀντίστασις, τὸ ξῖφος νόμος» (Ῥιχάρδος ὁ τρίτος V, 3). Ὁ Κυβερνήτης (κρείττων) δὲν διοικεῖ πρὸς τὸ συμφέρον τῶν ὑπηκόων, τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ χάριν τοῦ ἰδίου συμφέροντος. Ὑπὸ τοῦ Θρασυμάχου ὑποστηρίζεται ὁ ἄκρος ὑποκειμενισμός, ἀτομισμὸς καὶ ἡ θεωρία τῆς δυνάμεως. Ἡ ἀλήθεια, ὅτι τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα ὡρισμένην προδιαγεγραμμένην ὑπὸ τοῦ πνεύματος πορείαν ἀκολουθοῦσι, ἀμφισβητεῖται ὑπὸ τῆς ἀνωτέρω θεωρίας (Machttheorie), ἀφοῦ ὅλα εἶναι κατ' αὐτὴν ζήτημα δυνάμεως. Δι' αὐτῆς τῆς θεωρίας ἀνοίγονται ἐλευθέρως αἱ θύραι εἰς τὴν αὐθαιρεσίαν· καὶ ἀκριβῶς ὑπὸ τοιοῦτον αὐθαίρετον πνεῦμα ἀπήντησαν κάποτε οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς τοὺς πρεσβευτὰς τῆς Μήλου, καθὼς μᾶς διηγεῖται ὁ Θουκυδίδης: «Ἡμεῖς (οἱ Ἀθηναῖοι) τοίνυν, οὔτε αὐτοὶ μετ' ὀνομάτων καλῶν, ὡς ἢ δικαίως τὸν Μῆδον καταλύσαντες ἄρχομεν ἢ ἀδικούμενοι νῦν ἐξερχόμεθα, λόγων μῆκος ἄπιστον παρέξομεν, οὔθ' ὑμᾶς ἀξιοῦμεν ἢ ὅτι Λακεδαιμονίων ἄποικοι ὄντες οὐ ξυνεστρατεύσατε ἢ ὡς ἡμᾶς οὐδὲν ἠδικήσατε λέγοντες οἴεσθαι πείσειν τὰ δυνατὰ δ' ἐξ ὧν ἑκάτεροι ἀληθῶς φρονοῦμεν διαπράσσεσθαι, ἐπισταμένους πρὸς εἰδότας ὅτι δίκαια μὲν ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ λόγῳ ἀπὸ τῆς ἴσης ἀνάγκης κρίνεται, δυνατὰ δὲ οἱ προύχοντες πράσσουσι καὶ οἱ ἀσθενεῖς συγχωροῦσιν». «Ἡγούμεθα γὰρ τό τε θεῖον δόξῃ τὸ ἀνθρώπειόν τε σαφῶς διὰ παντὸς ὑπὸ φύσεως ἀναγκαίας, οὗ ἂν κρατῇ, ἄρχειν· καὶ ἡμεῖς οὔτε θέντες τὸν νόμον οὔτε κειμένῳ πρῶτοι χρησάμενοι, ὄντα δὲ παραλαβόντες καὶ ἐσόμενον ἐς ἀεὶ κατα-

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ... ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ... ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

λείψοντες χρώμεθα αὐτῷ, εἰδότες καὶ ὑμᾶς ἂν καὶ ἄλλους ἐν τῇ αὐτῇ δυνάμει ἡμῖν γενομένοις δρῶντες ἂν αὐτὸ (Θουκ. V).

Ὁ Θρασύμαχος περιγράφει μίαν κοινωνικὴν ζωήν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἕκαστος καὶ μόνον δι' ἑαυτὸν ἐνδιαφέρεται καὶ εἰς τὰς πράξεις του πάντοτε τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον ἔχει ὑπ' ὄψιν. Τί εἶναι ὅμως τὸ ἀληθὲς συμφέρον τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ ζωῇ, εἰς τί συνίσταται τόσον τοῦτο ὅσον καὶ ἡ ἀνθρωπίνη εὐδαιμονία, ὅλα αὐτὰ τὰ βασικὰ προβλήματα κάθε φιλοσοφοῦντος θεωροῦνται ὑπὸ τοῦ Θρασυμάχου καὶ τῶν ἀφελῶν αὐτονόητα. Τὸ συμφέρον ἑκάστου καὶ ἡ εὐδαιμονία του συνίσταται κατ' αὐτοὺς ἐν τῇ εὐημερίᾳ, ἐν τῇ κατοχῇ πλούτου, ἐν τῷ «χρηματισμῷ» καὶ τῇ «πλεονεξίᾳ» (Πολ. 359 C 362 A). Μίαν κοινωνίαν ἐκ «δαιτυμόνων» μᾶς ἐξιστορεῖ ὁ Θρασύμαχος, ἐν τῇ ὁποίᾳ ε ὐ δ α ι μ ο ν ί α σημαίνει σωματικὴ εὐημερία, ἱκανοποίησις ἐπιθυμιῶν, «εὐωχία». Διὰ τὸν Σωκράτην τοῦ Πλάτωνος ὅμως ἔχει ἄλλην ἀνωτέραν ἔννοιαν καὶ σκοπὸν ἡ ζωή.

Κατὰ τὸν Πλάτωνα, σύμφωνα μὲ τὴν σκέψιν τῆς προηγουμένης παραγράφου, ἡ δικαιοσύνη μία τέχνη εἶναι, μιὰ «ἀνθρωπεία ἀρετή», ἥτις τοὺς ἀνθρώπους δικαίους ποιεῖ. Ὅταν ὅμως ἐξετάζει κανεὶς τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας, ὅσον ἀφορᾷ τὸν γενεσιουργὸν αὐτῶν λόγον καὶ αἰτίαν, παρατηρεῖ, ὅτι ὅλαι ἐγεννήθησαν πρὸς ἐξάλειψιν «πονηρίας» τινός. Αἱ τέχναι ἐγεννήθησαν ὄχι χάριν ἑαυτῶν, πρὸς τὸ συμφέρον των, ἀλλὰ ὑπὲρ τοῦ ἀντικειμένου, ὅπερ ἐξετάζουσι, «οὗ τέχνη ἐστίν». Ἄρχειν ἀφ' ἑτέρου σημαίνει ὑπερνίκησιν ἑνὸς κακοῦ, συμπλήρωσιν μιᾶς ἀτελείας. Ἡ ἰατρικὴ ἐπιστήμη π. χ. ὑπάρχει διότι τὸ σῶμα εἶναι ἀσθενικόν· χάριν τῆς ὑγείας αὐτοῦ ὑφίσταται ἐκείνη καὶ ὄχι πρὸς τὸ συμφέρον καὶ πρὸς χρηματισμὸν τοῦ ἰατροῦ. Οἱ «ἐπιεικεῖς» κυβερνῆται ἀναλαμβάνουσι τὴν ἐξουσίαν, ἄμοιροι προσωπικοῦ συμφέροντος καὶ φιλοδοξίας, καὶ μόνον πρὸς θεραπείαν τῶν κακῶς ἐχόντων, «τὰ ἀλλότρια κακὰ μεταχειρίζεσθαι ἀνορθοῦντα», καὶ ἐκ φόβου ἵνα μὴ περιέλθῃ ἡ ἐξουσία εἰς χεῖρας τῶν φαύλων.

Μὲ ἄλλας λέξεις πλατωνικὴ δικαιοσύνη εἶναι μία τέχνη προικισμένη μὲ ἰδιαιτέραν δύναμιν πρὸς ἱκανοποίησιν «ἀλλοτρίων συμφερόντων». Ἡ δικαιοσύνη ὑπάρχει πρὸς τὸ συμφέρον τρίτου, «ἀλλότριον ἀγαθὸν» εἶναι, καὶ δὴ ἐνυπάρχει ἐν τῷ κράτει, πρὸς τὸ συμφέρον

τῶν πολιτῶν, καὶ οὐχὶ χάριν τῶν ἰθυνόντων. Ἐπὶ πλέον: ἐὰν ἀνήκῃ εἰς τὴν ψυχὴν τὸ «ἐπιμελεῖσθαι, ἄρχειν, καὶ βουλεύεσθαι», ἐὰν εἶναι ἡ ψυχὴ τὸ ὄργανον, τὸ ὁποῖον τοὺς σκοποὺς θέτει, τότε εἶναι ἀνάγκη καὶ αὕτη νὰ εἶναι προικισμένη μὲ μίαν «οἰκείαν ἀρετήν». Τοιουτοτρόπως συμβαίνει ἄλλως τε μὲ κάθε ὄργανον τοῦ σώματος, ὅπερ πρὸς ἐπιτυχίαν ὡρισμένου σκοποῦ ἰδιαιτέραν δύναμιν κατέχει· καθὼς π. χ. διὰ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡ ὅρασις ὡς ἰδιαιτέρα δύναμις αὐτῶν ἰσχύει, διὰ τὰ ὦτα ἡ ἀκοή, ἡ δύναμις τοῦ ἀκούειν κλπ. Μία τοιαύτη λοιπὸν δύναμις τῆς ψυχῆς εἶναι ἡ δικαιοσύνη καὶ ὁ ἔχων αὐτὴν «εὖ πράττει», ὅστις δὲ «εὖ πράττει» καὶ «εὖ βιώσεται» καὶ συνεπῶς «εὐδαίμων» εἶναι».

Αἱ ἀνωτέρω λαμπραὶ παρατηρήσεις τοῦ Πλάτωνος περὶ τῆς δικαιοσύνης εἶναι μία ἁπλῆ εἰσαγωγή, ἵνα δείξῃ εἰς τὸν ἀναγνώστην, πρὸς ποῖον σημεῖον κατευθύνει ὁ Σωκράτης μὲ τὴν διαλεκτικήν του τὰς προσπαθείας του. Ὁ Σωκράτης θέλει νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ δικαιοσύνη ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ τὴν ἑστίαν ἔχει, ὅτι αὐτὴ τὴν ψυχὴν ἐξ ὁλοκλήρου προσδιορίζει, κυρίως χαρακτηρίζει, ὅτι τὸ «δίκαιον εἶναι» ἀληθὲς καὶ κύριον ἀγαθὸν τῆς ψυχῆς εἶναι.

Ἐν τέλει ἀναμιγνύονται εἰς τὴν συζήτησιν καὶ οἱ δύο ἀδελφοὶ τοῦ Πλάτωνος Γλαύκων καὶ Ἀδείμαντος ὑποστηρίζοντες τὰς ἀπόψεις τῶν σοφιστῶν, οὐχὶ βεβαίως ἐκ πεποιθήσεως, ἀλλ' ἵνα δόσωσι εὐκαιρίαν εἰς τὸν Σωκράτην, νὰ ἀνυψώσῃ εἰς τὸ καθαρὸν φῶς τὴν ὀρθὴν ἀντίληψιν περὶ τοῦ ὑπὸ συζήτησιν θέματος. Ἐξόχως μᾶς περιγράφουσεν οὗτοι μὲ ὀλίγας λέξεις τὴν κατάστασιν ἐκείνης τῆς περιόδου τῶν σοφιστῶν, καθ' ἣν εἷς πόλεμος ἠγέρθη πρὸς ἀνατροπὴν ὅλων, ὅ,τι ἕως τότε ὡς ὀρθὸν ἴσχυε, «eine Umwertung aller Werte» (Nitzsche). Ἡ περιγραφή των δίδει εἰς ἡμᾶς μίαν εἰκόνα τῆς ἠθικῆς καὶ τῶν ἠθῶν, τῆς θρησκευτικῆς πίστεως, διαπαιδαγωγήσεως τῶν τέκνων ἐκείνων κλπ. εἰκόνας, τὰς ὁποίας μὲ ὀλίγην φαντασίαν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ζωντανὰς πρὸ ὀφθαλμῶν, παρ' ὅλον ὅτι τόσοι αἰῶνες παρῆλθον. Ὅταν πάλιν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τὴν ἔκτασιν, τὴν ὁποίαν εἶχον καταλάβει αἱ ἀντιλήψεις τῶν σοφιστῶν εἰς τὰς λαϊκὰς μάζας, πόσον μεγάλη ἦτο ἡ φθοροποιὸς αὐτῶν δύναμις, τότε ἀντιλαμβάνεται πόσον

ψυχικὸν σθένος χρειάζεται διὰ νὰ τεθῇ τις ἀντιμέτωπος αὐτῶν: «Τίνα οὖν ἄλλον σοφιστὴν οἴει ἢ ποίους ἰδιωτικοὺς λόγους ἐναντία τούτοις τείνοντας κρατήσειν; . . . οὐ γάρ, ἦν δ' ἐγώ, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπιχειρεῖν πολλὴ ἄνοια». (Πολ. 492 DE).

Εἰς τὰ στήθη τῶν ἀδελφῶν τοῦ Πλάτωνος καίει ἕνας νεανικὸς πόθος καὶ ἔρως δι' ἰδανικά. Οὗτοι θὰ εἶχον τύχει τῆς καλλιτέρας ἀνατροφῆς καὶ παιδείας ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, ὡς τέκνα μιᾶς τῶν καλλιτέρων οἰκογενειῶν τῶν Ἀθηνῶν, θὰ εἶχον ἀκούσει ἀσφαλῶς τοὺς καλλιτέρους τῶν ῥητόρων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, νὰ ὁμιλῶσι περὶ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, περὶ ἀρετῆς καὶ εὐδαιμονίας, μὲ μίαν λέξιν περὶ τοῦ καλλιτέρου βίου. Καὶ ὅμως οἱ λόγοι ἐκεῖνοι δὲν εἶχον καμμίαν ἐπίδρασιν ἐπ' αὐτῶν, διότι διεκήρυσσον ἀντιλήψεις περὶ τοῦ ἀγαθοῦ καθαρῶς ὑλιστικάς, διότι ἦσαν ἐξετάσεις τοῦ δικαίου ἀπὸ ἀπόψεως καθαρῶς ὠφελιμιστικῆς. Τοιοῦτοι λόγοι δὲν ἠδύναντο νὰ ἱκανοποιήσωσι μίαν ψυχὴν πλήρη ἰδεολογίας, πλήρη ἔρωτος καὶ πόθου διὰ τὴν ἀληθῆ γνῶσιν, διὰ τὴν καθαρὰν εὐτυχίαν ἐν τῷ κόσμῳ μακρὰν πάσης ὠφελιμιστικῆς σκέψεως. Ἀπὸ τοιοῦτον πνεῦμα ὁρμώμενος ἔλεγε ὁ Ἀδείμαντος πρὸς τὸν Σωκράτην: «Ὦ θαυμάσιε πάντων ὑμῶν, ὅσοι ἐπαινέται φατὲ δικαιοσύνης εἶναι, ἀπὸ τῶν ἐξ ἀρχῆς ἡρώων ἀρξάμενοι, ὅσων λόγοι λελειμμένοι, μέχρι τῶν νῦν ἀνθρώπων οὐδεὶς πώποτε ἔψεξεν ἀδικίαν οὐδ' ἐπήνεσεν δικαιοσύνην ἄλλως ἢ δόξας τε καὶ τιμὰς καὶ δωρεὰς τὰς ἀπ' αὐτῶν γιγνομένας· αὐτὸ δ' ἑκάτερον τῇ αὑτοῦ δυνάμει τί δρᾷ, τῇ τοῦ ἔχοντος ψυχῇ ἐνόν, καὶ λανθάνον θεούς τε καὶ ἀνθρώπους, οὐδεὶς πώποτε οὔτ' ἐν ποιήσει οὔτε ἐν ἰδίοις λόγοις ἐπεξῆλθεν ἱκανῶς τῷ λόγῳ, ὡς τὸ μὲν μέγιστον κακῶν ὅσα ἴσχει ψυχὴ ἐν αὑτῇ, δικαιοσύνη δὲ μέγιστον ἀγαθόν. Εἰ γὰρ οὕτως ἐλέγετο ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ πάντων ὑμῶν καὶ ἐκ νέων ἡμᾶς ἐπείθετε οὐκ ἂν ἀλλήλους ἐφυλάττομεν μὴ ἀδικεῖν, ἀλλ' αὐτὸς αὑτοῦ ἦν ἕκαστος ἄριστος φύλαξ, δεδιὼς μὴ ἀδικῶν τῷ μεγίστῳ κακῷ ξύνοικος ᾖ» (Πολ. 366Ε, 367 Α).

3. Τὸ δίκαιον εἶναι κοινωνικὸν Συμβόλαιον τῶν ἀδυνάτων.

Ὁ ἕτερος τῶν ἀδελφῶν Γλαύκων κατατάσσει περαιτέρω τὴν δι-

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΥ
ΒΥ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

καιοσύνην ὑπὸ τὴν κατηγορίαν τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων, τὰ ὁποῖα μετὰ κόπων καὶ δυσχερειῶν ἀποκτῶνται, πλὴν ὅμως ὠφέλιμα εἶναι καὶ συνεπῶς ἄξια ἐπιδιώξεως· ὅπως π. χ. συμβαίνει μὲ τὰς γυμναστικὰς ἀσκήσεις καὶ τὴν ἰατρικὴν θεραπείαν. Ἀκολούθως μάλιστα κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ προηγούμενα ὑποστηρίζει τὴν γνώμην, ὅτι ἡ δικαιοσύνη καὶ τὸ δίκαιον οὐδὲ κἂν ἀγαθὰ εἶναι, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἀγαθὸν εἶναι τὸ «ἀδικεῖν», κακὸν δὲ τὸ «ἀδικεῖσθαι». Τὸ δίκαιον ἐτέθη ὑπὸ τῶν περισσοτέρων τῶν ἀνθρώπων ἀναγκασθέντων πρὸς τοῦτο· δηλαδὴ ἡ πλειονότης συνῆψε μίαν σύμβασιν, δυνάμει τῆς ὁποίας ὡρισμέναι ὑποχρεώσεις ἀνελήφθησαν πρὸ παντὸς δὲ ἡ ὑποχρέωσις τοῦ οὔτε «ἀδικεῖν» οὔτε «ἀδικεῖσθαι», καὶ τὴν τοιαύτην σύμβασιν «νόμιμον καὶ δίκαιον» ὠνόμασαν. Τὸ τοιοῦτον ἐγένετο διότι οἱ περισσότεροι ἀπὸ ἀδυναμίαν, ἀπὸ «ἀνανδρείαν» δὲν δύνανται οὔτε νὰ ἀδικῶσι οὐδὲ νὰ διαφεύγωσι τοῦ «ἀδικεῖσθαι», «καὶ αὐτοὶ οὐ δυνάμενοι ἐκπορίζεσθαι ταῖς ἡδοναῖς πλήρωσιν ἐπαινοῦσιν τὴν σωφροσύνην καὶ τὴν δικαιοσύνην διὰ τὴν αὑτῶν ἀνανδρείαν» (Γοργ. 492 Α). Πρὸς ἰδικήν των ὠφέλειαν λοιπὸν καὶ ἐκ φόβου, ἵνα μὴ περιέλθωσι εἰς ἐμφύλιον πόλεμον, «bellum omnium contra omnes», ἵνα μὴ ὑποταχθῶσιν εἰς τοὺς ἰσχυρούς, συνῆψαν τὴν ἀνωτέρω σύμβασιν. Δίκαιον συνεπῶς δὲν εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην ταύτην, ὅπως ὁ Θρασύμαχος ἀνωτέρω ἰσχυρίζεται «τὸ τοῦ κρείττονος συμφέρον», ἀλλ' ὅπως ὁ Καλλικλῆς καὶ ὁ Γλαύκων τὸ συμφέρον τῶν ἀδυνάτων, «ἀλλ' οἶμαι οἱ τιθέμενοι τοὺς νόμους οἱ ἀσθενεῖς ἄνθρωποί εἰσιν καὶ οἱ πολλοί». (Γοργ. 483 Β). Ὑπὸ ἀμφοτέρων ὅμως τόσον κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Θρασυμάχου, ὅσον καὶ κατὰ τὴν τοῦ Γλαύκωνος, ὡς δίκαιον θεωροῦνται οἱ κανόνες, οἱ ὁποῖοι ἐτέθησαν πρὸς τὸ συμφέρον καὶ πρὸς ὠφέλειαν τῆς κρατούσης τάξεως, εἴτε αὕτη εἶναι ἡ τῶν ἰσχυρῶν, εἴτε ἡ τῶν (ἀδυνάτων) πλειόνων. Εἰς μίαν τοιαύτην συμφωνίαν οὐδέποτε θὰ ἐλάμβανε μέρος ἰσχυρός τις ἄνθρωπος, ἐφ' ὅσον πρόκειται διὰ κάτι μὴ φυσικόν, ἀλλὰ διὰ τῆς βίας ἐπιβαλλόμενον, ἐφ' ὅσον «φύσει μὲν γὰρ πᾶν αἴσχιόν ἐστιν, ὅπερ καὶ κακόν, τὸ ἀδικεῖσθαι, νόμῳ δὲ τὸ ἀδικεῖν», «ἐὰν δέ γε οἶμαι φύσιν ἱκανὴν γένηται ἔχων ἀνήρ, πάντα ταῦτα ἀποσεισάμενος καὶ διαρρήξας καὶ διαφυγών, καταπατήσας τὰ ἡμέτερα γράμματα καὶ μαγγανεύματα καὶ ἐπῳδὰς καὶ

νόμους τοὺς παρὰ φύσιν ἅπαντας, ἐπαναστὰς ἀνεφάνη δεσπότης ἡμέτερος ὁ δοῦλος, καὶ ἐνταῦθα ἐξέλαμψεν τὸ τῆς φύσεως δίκαιον». (Γοργ. 484A).

4. «Φύσει» καὶ «θέσει» δίκαιον.

Ὁ Καλλικλῆς ἐξ ἄλλου ἐν τῷ διαλόγῳ «Γοργίας», διακρίνει τὸ δίκαιον εἰς «φύσει» καὶ «θέσει». Κατ' αὐτὸν εἶναι ἀνάγκη νὰ διακρίνωμεν τὸ ἐκ φύσεως ἀγαθὸν καὶ δίκαιον τοῦ θετοῦ, ἐκείνου δηλαδὴ τὸ ὁποῖον διὰ λόγους σκοπιμότητος ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων οὕτως ἐχαρακτηρίσθη. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν πάλιν «φύσις» ἠνόουν ἄλλοι μὲν τοὺς ἀγράφους νόμους, τὰς προσταγὰς τῆς λογικῆς: «τοῦτο γὰρ οἶμαι ἐγὼ τὸ δίκαιον εἶναι φύσει, τὸ βελτίω ὄντα καὶ φρονιμώτερον καὶ ἄρχειν καὶ πλέον ἔχειν τῶν φαυλοτέρων», (Γοργίας 490 A), δι' ἄλλους δὲ ἡ πλήρης ἱκανοποίησις τῶν ἐπιθυμιῶν ἀπετέλει τὸν νόμον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως: «ἀλλὰ τοῦτ' ἐστὶν τὸ κατὰ φύσιν καλὸν καὶ δίκαιον, ὃ ἐγὼ σοὶ νῦν παρρησιαζόμενος λέγω, ὅτι δεῖ τὸν ὀρθῶς βιωσόμενον τὰς μὲν ἐπιθυμίας τὰς ἑαυτοῦ ἐᾶν ὡς μεγίστας εἶναι καὶ μὴ κολάζειν, ταύταις δὲ ὡς μεγίσταις οὔσαις ἱκανὸν εἶναι ὑπηρετεῖν δι' ἀνδρείαν καὶ φρόνησιν, καὶ ἀποπιμπλάναι ὧν ἂν ἀεὶ ἡ ἐπιθυμία γίγνηται........ τρυφὴ καὶ ἀκολασία καὶ ἐλευθερία, ἐὰν ἐπικουρίαν ἔχῃ, τοῦτ' ἐστὶν ἀρετή τε καὶ εὐδαιμονία, τὰ δὲ ἄλλα ταῦτ' ἐστὶν τὰ καλλωπίσματα, τὰ παρὰ φύσιν συνθήματα ἀνθρώπων, φλυαρία καὶ οὐδενὸς ἄξια». (Γοργίας 492 AC). Ὅλα εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην ταύτην, κατὰ συνθήκην, δίκαιον καὶ νόμος, τὸ ὡς ἀγαθὸν ἢ κακὸν χαρακτηριζόμενον, ἦθος καὶ ἠθική· εἶναι μέσα πρὸς προστασίαν τῶν συμφερόντων τῶν ἀδυνάτων. «Das Gesetz ist der Freund des Schwachen, alles will es nur eben machen» (Schiller).

5. Τὸ Δίκαιον ὡς «μεταξύ».

Τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τοῦ νόμου,—ὑποστηρίζει κατωτέρω ὁ Γλαύκων,—εἶναι ὅτι ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ἐπιβάλῃ σεβασμὸν πρὸς τὴν ἰσότητα, «δίκαιον, εἶναι τὴν τοῦ ἴσου τιμήν» (Γοργίας 488 E). Ἡ ἰσότης εἶναι ἔννοια συνοδεύουσα τὴν δικαιοσύνην, καὶ μάλιστα ὁ-

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ: ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΕΤΣΙΟΣ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ὅρος ἰσότης ἐν Γοργίᾳ ἀναλογίαν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πραγματικῶν δεδομένων σημαίνει καὶ ὄχι ἀριθμητικὴν ἰσότητα π. χ. κατὰ τὴν διανομὴν φαγητοῦ τὸ μέτρον τῆς μερίδος δὲν τὸ ὁρίζει ἡ πνευματικὴ ἱκανότης, ἀλλ' ἡ ἀπαίτησις τοῦ σώματος ἑκάστου δαιτυμόνος, «ἐὰν δὲ τύχῃ πάντων ἀσθενέστατος ὤν, πάντων ἐλάχιστον» ἂν καὶ εἶναι ὁ βέλτιστος, θὰ λάβῃ (Γοργ. 490 C). Τὸ Δίκαιον ἵσταται «μεταξὺ» τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, τοῦ ἀδικεῖν καὶ τοῦ «ἀδικεῖσθαι» (Ἀριστοτέλης : Ἀθ. Νικ. 1113 β, 30), καὶ τοῦτο ἐφ' ὅσον τὸ ἀγαθὸν («ἀδικεῖν») ἐξησθένησε, «ἀρρωστία τοῦ ἀδικεῖν», καὶ δὲν δύναται νὰ ἐπιβάλῃ τὴν θέλησίν του. Οἱ ἄνθρωποι ἐκτελοῦσι τὰς διαταγὰς τοῦ δικαίου, ὄχι ἀπὸ ἐλευθέραν βούλησιν, ἀλλὰ κατόπιν τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐπιβαλλομένης βίας, διότι «οὐδεὶς ἑκὼν δίκαιος» (Πολ. 366 D), καὶ τὸ ὁποῖον ὁ μῦθος τοῦ «Γύγου» ἀποδεικνύει (Πολ. 359 C).

6. Τὸ Δίκαιον ἀγαθὸν μέν, ἀλλὰ χαλεπόν, ἐπιζήμιον.

Πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἄνω ἀντιλήψεων προσθέτει ὁ Ἀδείμαντος ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τί μερικοὶ ἄνθρωποι περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας νομίζουσι. Παρ' αὐτοῖς θεωρεῖται ἡ δικαιοσύνη καὶ τὸ δίκαιον κάτι καλὸν ὑπεράνω τοῦ κακοῦ καὶ τῆς ἀδικίας. Τὸ δίκαιον εἶναι «αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ» ἀγαθὸν καὶ ὅμως οὐχὶ ἄξιον ἐπιδιώξεως ὡς «χαλεπὸν» καὶ ἀνωφελὲς διὰ τὸν ἔχοντα αὐτό. Ἴσως εἶναι ἡ δικαιοσύνη ὡραῖον ἰδανικόν, — ὑποστηρίζουσι— δὲν ἔχει ὅμως ἀξίαν νὰ ἀγωνίζεται κανεὶς χάριν αὐτῆς, ἀφοῦ διὰ τὸν πρακτικὸν βίον ἀνωφελὴς ἀποδεικνύεται. Ἐνῷ κανεὶς ἐξ ἄλλου δὲν δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ, ὅτι ἡ ἀδικία, ἂν καὶ εἶναι κακὸν—καὶ τοῦτο «δόξῃ καὶ νόμῳ (μόνον) αἰσχρὸν»—ἐν τούτοις εὐχάριστος καὶ εὔκολος εἶναι τοῖς ἀνθρώποις, ἀφοῦ αὕτη μίαν πλουσίαν καὶ εὐδαίμονα ζωὴν δι' αὐτοὺς ἐπιφυλάσσει. Ἡ δικαιοσύνη εἶναι ὡραῖον ἰδανικόν, ἐνῷ ἡ ἀδικία πολὺ πρακτικώτερον καὶ μάλιστα ἡ ἀληθὴς ἀρχὴ τοῦ εὖ ζῆν, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν βεβαίως ὅτι τοῦτο δὲν δηλοῦται δημοσίᾳ, διότι θὰ εὑρεθῇ κανεὶς ἀμέσως ἀντιμέτωπος τῶν νόμων καὶ τῆς κοινῆς γνώμης. Συνεπῶς τὸν ἀληθῆ τρόπον διαβιώσεως διδάσκει τὸ ῥητόν: «δοκεῖν δίκαιον εἶναι μὴ ὄντα» (Πολ. 361 A). Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ ὡμίλουν οἱ πατέρες ἐκείνης τῆς ἐποχῆς πρὸς τὰ τέκνα των περὶ δικαιοσύνης καὶ ἑπομένως δὲν ἦτο δύσκολον

εἰς τοὺς νέους νὰ ἀπαντήσωσιν εἰς τὸ δίλημμα τοῦ Πινδάρου: «Πότερον δίκᾳ τεῖχος ὕψιον ἢ σκολιαῖς ἀπάταις ἀναβὰς καὶ ἐμαυτὸν οὕτω περιφράξας διαβιῶ;» ἡ ἀπάντησις δίδεται εὐκόλως: «πρόθυρα μὲν καὶ σχῆμα κύκλῳ περὶ ἐμαυτὸν σκιαγραφίαν ἀρετῆς περιγραπτέον, τὴν δὲ τοῦ σοφωτάτου Ἀρχιλόχου, ἀλώπεκα ἑλκτέον ἐξ ὄπισθεν κερδαλέαν καὶ ποικίλην». Οἱ ὀλίγοι, οἵτινες διάφορον βίον διάγουσι, πράττουσι τοῦτο ἐκ φόβου ἔναντι τῶν θεῶν ἢ ἐκ καλοῦ χαρακτῆρος, ὅστις θείᾳ χάριτι, παραμένει τοιοῦτος.

Αὐτὰς τὰς ἀντιλήψεις ἔχουσι οἱ περισσότεροι τῶν ἀνθρώπων περὶ δικαιοσύνης. Γεννᾶται ὅμως τὸ ἐρώτημα: καὶ ἂν τις δυνηθῇ νὰ ἐξαπατήσῃ τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὸ νὰ ἐμφανίζεται ὡς δίκαιος, κατὰ βάθος ὅμως νὰ εἶναι ἄδικος, καὶ νὰ πράττῃ τὸ ἄδικον τότε τί λόγον θὰ δώσῃ ἔναντι τῶν θεῶν τῶν ὁποίων δὲν δύναται νὰ διαφύγῃ; «Ἀλλὰ δὴ θεοὺς οὔτε λανθάνειν οὔτε βιάσασθαι δυνατὸν»(Πολ. 365 D). Ἡ ἀπάντησις εἶναι ἁπλουστάτη: θεοὶ δὲν ὑπάρχουσιν· ἐὰν δὲ τυχὸν ὑπάρχουσι,—ζήτημα περὶ τοῦ ὁποίου δὲν δυνάμεθα ποτὲ νὰ λάβωμεν ἀκριβῆ γνῶσιν — οὗτοι δὲν ἐνδιαφέρονται διὰ τὰ ἀνθρώπινα πράγματα. Ἐὰν δὲ ὑποτεθῇ ὅτι πράγματι φροντίζουσι δι' ἡμᾶς, τότε πρέπει τὴν φύσιν τῶν θεῶν, οὕτως νὰ τὴν φανταζόμεθα, καθὼς μᾶς τὴν περιγράφουσιν οἱ ποιηταί. Οὗτοι μᾶς διδάσκουσιν ἀφ' ἑνὸς ὅτι οἱ θεοὶ ἀγαθοὶ καὶ δίκαιοι εἶναι, καὶ τοὺς δικαίους ἀνθρώπους σύμφωνα μὲ τὰς πράξεις των ἐπὶ τῆς γῆς καὶ μετὰ θάνατον ἀμοίβουσι, ἀφ' ἑτέρου ὅμως οἱ αὐτοὶ ποιηταὶ μᾶς διηγοῦνται περὶ θεῶν, (Πολ. 365 E), ὅτι ἐκεῖνοι τὴν ἀπόφασίν των περὶ τῶν ἀνθρώπων ἐκ θυσιῶν καὶ «ἀναθημάτων» ἐξαρτῶσι. Κατὰ τὴν γνώμην ταύτην θὰ τεθῶσιν δίκαιοι καὶ ἄδικοι ἐπὶ τοῦ ἰδίου ἑδωλίου πρὸ τοῦ ἀνωτάτου δικαστηρίου, ἀμφότεροι δὲ θὰ ἐξαγοράσωσι τὴν ἀθωοτικὴν ἀπόφασιν οἱ μὲν διὰ τῶν δικαίων αὐτῶν πράξεων, οἱ δὲ διὰ τῶν θυσιῶν καὶ δώρων. Πρὸς τίνα λοιπὸν σκοπὸν πρέπει νὰ ζῇ τις ὡς δίκαιος, ὅταν καὶ ὁ ἄδικος εἰς τὸ τέλος τὰς συνεπείας τῶν ἀνοσιουργημάτων μὲ δῶρα νὰ ἐξαγοράσῃ δύναται, καὶ μάλιστα καθ' ἣν στιγμὴν διῆλθεν ἤδη μίαν πλουσίαν καὶ εὐχάριστον ζωήν; Ἐναντίον αὐτῶν τῶν ἀπατηλῶν σκέψεων, μὲ τὰς ὁποίας ἡ ἐπανάστασις τῶν σοφιστῶν τὴν λαϊκὴν ψυχὴν ἐκυρίευε, ἐτίθετο ἀντιμέτωπος ὁ Σωκράτης

ἡγούμενος ἑνὸς σκληροῦ ἀγῶνος καὶ κατὰ τὸν ὁποῖον ἡρωϊκῶς ἔπεσε.

Ἐφ' ὅσον αἱ ἀντίθετοι γνῶμαι καὶ ἀντιλήψεις περὶ δικαίου καὶ ἀδίκου ἀνεπτύχθησαν ἀπομένει εἰς τὸν Σωκράτην νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ δικαιοσύνη τὸ ὡραιότερον τῶν ἀγαθῶν εἶναι, ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα «αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ» καὶ διὰ τὰς ὠφελίμους συνεπείας αὐτῶν ἀγαπῶμεν· ὅτι «αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ» τὸ μέγιστον τῶν ἀγαθῶν μὲ μίαν ἰδιαιτέραν δύναμιν, «τῇ αὐτοῦ δυνάμει» ἐξοπλισμένον εἶναι καὶ ἥτις δύναμις τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἀποτελεῖ. Πρὸς αὐτὸν τὸν σκοπὸν κατευθύνονται οἱ λόγοι του: «Τὸ δὲ δὴ μετὰ τοῦτο σκόπει ἐν αὐτῇ, φῶς ποθὲν πορισάμενος ἱκανόν, αὐτός τε καὶ τὸν ἀδελφὸν παρακάλει καὶ Πολέμαρχον καὶ τοὺς ἄλλους, ἐάν πως ἴδωμεν ποῦ ποτ' ἂν εἴη ἡ δικαιοσύνη καὶ ποῦ ἡ ἀδικία, καὶ τί ἀλλήλοιν διαφέρετον, καὶ πότερον δεῖ κεκτῆσθαι τὸν μέλλοντα εὐδαίμονα εἶναι ἐάν τε λανθάνῃ ἐάν τε μὴ πάντας θεούς τε καὶ ἀνθρώπους» (Πολ. 427 D).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται φανερὸν ὅτι παρὰ τοῖς Σοφισταῖς ἐν τῇ ἐξετάσει τῶν προβλημάτων περὶ ἁπλῆς ἀσκήσεως τοῦ πνεύματος πρόκειται, ἐνῷ ἐν τῷ σωκρατικῷ διαλόγῳ ἐξελίσσονται αἱ σκέψεις κατὰ σειρὰν πρὸς ὡρισμένην κατεύθυνσιν καὶ μὲ ὡρισμένον σκοπόν. Παρὰ τοῖς Σοφισταῖς πρόκειται περὶ ῥητορικῆς τέχνης καὶ γνώσεων ἐμπειρικῶν, ἐνῷ ὁ Σωκράτης φροντίζει διὰ τῆς συζητήσεως νὰ γνωρίσῃ τὸν πραγματικὸν ἐσωτερικὸν ἄνθρωπον, ἐξ οὗ ἀπορρέουσι τὰ ἰδανικὰ καὶ ἐκ τῆς πραγματοποιήσεως τῶν ὁποίων καὶ μόνον ἡ εὐτυχία ἐν τῷ κόσμῳ ἐξαρτᾶται.

Καὶ ὅμως ἐρωτῶσι: εἰς τί λοιπὸν συνίσταται ἡ Πλατωνικὴ δικαιοσύνη μὲ τὴν ἀξίωσιν αὐτῆς ὅπως ἕκαστος «τὰ αὐτοῦ πράττει»; Δικαία πρᾶξις σημαίνει τὸ ἐνεργεῖν ἐπὶ τῇ βάσει νόμου τινός· ἡ Πλατωνικὴ δικαιοσύνη ὅμως δὲν θέτει γενικόν τινα νόμον δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ὅπως ὁ νόμος τῆς ἠθικῆς τοῦ Κάντ: «Handle so, dass die Maxime deines Willens jederzeit zugleich als Prinzip einer allgemeinen Gesetzgebung gelten könne» ἢ ἡ ἀρχὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ: «ὃ σὺ μισεῖς ἑτέρῳ μὴ ποιήσεις». Ὁ Πλάτων ἀπαιτεῖ μόνον μίαν ἐσωτερικὴν ἁρμονίαν τὴν ὁποίαν ὅμως ἕκαστος διαφόρως ἀντιλαμβάνεται. Ἡ δικαιοσύνη αὕτη δὲν θέτει καμμίαν γενικὴν προσταγήν, ἕνα ἀντικειμενικὸν κανόνα, πέραν τῶν ὁρίων τῆς ὑποκειμενικότη-

τος, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου ἡ ἐσωτερικὴ ἁρμονία ἑκάστου νὰ ῥυθμίζεται. Καὶ ὅμως αὕτη ἡ ἐσωτερικὴ ἁρμονία τὴν ὁποίαν ὁ Πλάτων ἀπαιτεῖ, ἡ καθαρὰ συνείδησις δηλοῖ συγχρόνως κἄτι ἀντικειμενικόν, ἕνα γενικὸν «κοινὸν» νόμον. Τὸ αἴσθημα τῆς ψυχικῆς ἠρεμίας σημαίνει κατὰ τὸν Πλάτωνα, ὅτι τὸ λογιστικὸν τῆς ψυχῆς τὰς ἰδέας κατενόησε, ὅτι ἡ ψυχὴ τὸν αἰώνιον ἠθικὸν νόμον ἐν ἑαυτῇ αἰσθάνεται. Ὅταν ὁ Πλάτων ὁμιλεῖ περὶ ἁρμονίας, δὲν πρόκειται περὶ μιᾶς ἁπλῆς ἐπιφανειακῆς ἀπατηλῆς ἁρμονίας, τὴν ὁποίαν πολλάκις ἓν ψευδὲς αἴσθημα γεννᾷ, ἀλλὰ περὶ μιᾶς συνειδητῆς τοιαύτης, ἥτις μόνον ἐκ τῆς γνώσεως τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ ἀγαθοῦ προέρχεται.

Ἐξ ἄλλου ἑκάστη ψυχὴ παρὰ Πλάτωνι δὲν εἶναι κἄτι κεχωρισμένον ἓν ἰδιαίτερον ὅλον (isolierte Einheit), ὅπερ ὑπάρχει αὐτὸ καθ' ἑαυτό, ἀλλὰ ἓν μέρος μιᾶς μεγάλης ὁλότητος. Ἡ ἁρμονία λοιπὸν τῆς μικρᾶς ὁλότητος, τῆς ἀτομικῆς ψυχῆς, καθιστᾶ συνειδητὸν εἰς αὐτὴν τὸ πόθεν ἔρχεται. Τὸ ἄτομον, ἡ λογικὴ ἑκάστου ἐμπεριέχει τὸν γενικόν, «κοινὸν» νόμον. Εἰς τὴν ψυχὴν ἑκάστου ἐδόθη ἡ δυνατότης νὰ εὑρίσκεται εἰς διαρκῆ ἐπικοινωνίαν μὲ τὸ ὅλον καὶ δὴ πρῶτον μὲ τὴν κοινωνίαν τῶν ἀνθρώπων, ὡς τὴν πρώτην μεγαλητέραν ψυχικὴν ὁλότητα, κατόπιν δὲ μὲ τὸν κόσμον τοῦ σύμπαντος καὶ τοὺς νόμους αὐτοῦ, ὑπὸ τῶν ὁποίων διέπεται. (Νόμος 714 Α, 644 Δ, 957 C, 645 Α, Τίμαιος 41 C, 69 Δ, 72 Δ, 73 C). Ὁ Πλάτων φροντίζει νὰ στηρίξῃ τὴν ἠθικὴν κατὰ τρόπον αὐτόνομον καὶ οὐχὶ ἑτερονόμως ὅπως π. χ. ὁ Schiller στηρίζει ταύτην ἐπὶ τῆς αἰσθητικῆς ἢ ἐπὶ τῆς ἀγάπης καὶ θεονομίας, ὅπως ὁ Herbart καὶ οἱ τοῦ Μεσαίωνος. Τοιοῦτον τι σημαίνουσι οἱ λόγοι του: «καὶ ὅσον ἐν ἡμῖν ἀθανασίας ἔνεστι, τούτῳ πειθομένους δημοσίᾳ καὶ ἰδίᾳ τὰς δ' οἰκήσεις καὶ τὰς πόλεις διοικεῖν τὴν τοῦ νοῦ διανομὴν ἐπονομάζοντες νόμον» (Νόμ. 714 Α) καὶ τοῦτο πάντοτε μὲ τὴν παρήγορον ἐλπίδα ὅτι τὰ ἔργα ἡμῶν παρ' ἑνὸς θεοῦ ὁδηγοῦνται, «ἧπερ καὶ ὁ θεὸς ἡμᾶς ἄγει» (Νομ. 968 Β). Δικαιοσύνη κατὰ τὸν Πλάτωνα σημαίνει κυρίως ἐσωτερικὴν διάθεσιν, φρόνημα, ἦθος καὶ οὐχὶ δικαίαν πρᾶξιν, καθὼς καὶ ὁ Σαίξπηρ ἔλεγε: «τοῦτο ὑπεράνω ὅλων, νὰ μείνῃς πιστὸς εἰς τὸν ἑαυτόν σου». Καθ' ὅμοιον τρόπον ἀπαντᾷ καὶ ὁ Πλάτων: μείνατε πιστὸς εἰς τὴν ἐσωτερικήν, ψυχικὴν διάταξιν, ἐφ' ὅσον

λόγος τῆς ψυχῆς σημαίνει νόμος (Πολ. 603 Β), ἐξ οὗ ἀκολουθεῖ ὅ,τι δέον νὰ συμβῇ. Ἐὰν ἐν τῇ ἁρμονικῇ ἐσωτερικῇ διατάξει τῆς ψυχῆς δὲν ἐνυπάρχει ὁ γενικὸς νόμος, τότε θὰ ἔπρεπε νὰ περιορίζεται ἕκαστος εἰς τὴν κρίσιν τῶν ἑαυτοῦ μόνον πράξεων, ἀφοῦ κρίσις γενικῶς σημαίνει ἀπόφασις ἐπὶ τῇ βάσει γενικοῦ τινος μέτρου. Ἐναντίον ὅμως μιᾶς τοιαύτης σοφιστικῆς ὑποκειμενικότητος πολεμᾷ ἡ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος. Ὁ Πλάτων προβάλλει ἐναντίον τοῦ φυσικοῦ νόμου τῶν Σοφιστῶν, τὸν νόμον τοῦ λόγου· ἀντὶ τῶν ἀμέσων δεδομένων, τοῦ ἐγωϊσμοῦ καὶ τῆς φυσικῆς δυνάμεως, θέτει τὸν νόμον τῆς ἰδέας. Ὁ Πλάτων διακρίνει, ὅπως ἡ Ἀντιγόνη, τὴν προσωρινότητα τῶν ἀνθρωπίνων, καὶ τὴν αἰωνίαν φύσιν τῶν θεῶν, τοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν. Πρὸς εὕρεσιν τοῦ δικαίου καὶ τῆς δικαιοσύνης ἐπιστρέφει οὗτος εἰς τὴν ψυχὴν καὶ ἐρευνᾷ αὐτήν, πρᾶγμα ὅπερ σημαίνει ταυτόχρονον καθορισμὸν τῆς ἐννοίας τῆς ψυχῆς.

Ἡ μέχρι τοῦδε ἀνάπτυξις ἔδειξε κατὰ τρόπον ἐμπειρικὸν τὰς διαφόρους δυνάμεις τῆς ψυχῆς. Ποῖος ὅμως αὐτὴν τὴν πλειονότητα εἰς ἓν ἁρμονικὸν ὅλον φέρει, τοῦτο εὑρίσκομεν ἀναχωροῦντες ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς ἠθικῆς, τῆς δικαιοσύνης. Διὰ τῆς ἐξετάσεως τῶν ἀντιμαχομένων δυνάμεων τῆς ψυχῆς κατέστη εἰς ἡμᾶς φανερὸν τί εἶναι περίπου δικαιοσύνη. Νῦν ἀναχωροῦντες ἐκ τῆς εὑρεθείσης ἰδέας δέον νὰ καθορίσωμεν τὴν ἔννοιαν τῆς ψυχῆς, τὸν ῥυθμὸν καὶ τὴν ἁρμονίαν αὐτῆς. Καθ' ὅμοιον τρόπον ἄλλως τε ἐργαζόμεθα ἐν τῇ κατασκευῇ καὶ διατάξει τῶν ἀφῃρημένων ἐννοιῶν: ἀρχόμενοι ἐκ τῶν πραγματικῶν φαινομένων κερδίζομεν τὴν γενικὴν ἔννοιαν, κατόπιν δὲ εἰς τὴν εὑρεθεῖσαν ἔννοιαν ὑπάγομεν τὰς διαφόρους περιπτώσεις. Τὸ κύριον λοιπόν, ὅπερ τὴν ψυχὴν χαρακτηρίζει εἶναι «τίμια ψυχαῖς», μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ δικαιοσύνη ζωηρότερον ἐκδηλοῦται. Ψυχὴν ὀνομάζει ὁ Πλάτων «μίαν τινὰ ἰδέαν εἴτε ψυχὴν εἴτε ὅτι δεῖ καλεῖν», δηλαδὴ τὴν ἰδέαν τοῦ δικαίου, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ τῆς πρακτικῆς ἠθικῆς, τὴν ἰδέαν τοῦ ἀγαθοῦ, ὅσον ἀφορᾷ τὸ «μέγιστον μάθημα».

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

«Wer sich vor der Idee scheut, hat auch zuletzt den Begriff nicht mehr».

GOETHE

IV

Ο ΜΥΘΟΣ ΤΟΥ ΠΤΕΡΩΤΟΥ ΑΡΜΑΤΟΣ

Τὴν ἀνωτέρω διττὴν ἀντίληψιν περὶ ψυχῆς, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὡς κἄτι φαινομενικὸν τριμερές, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὡς μίαν νοητὴν ὁλότητα, ὡς ἰδέαν τοῦ δικαίου εἰκονίζει ὁ Πλάτων ἐν Φαίδρῳ «συμφύτῳ δυνάμει ὑποπτέρου ζεύγους τε καὶ ἡνιόχου» (Φαιδρ. 246 A). Ὁ εἷς τῶν ἵππων εἶναι «καλός τε καὶ ἀγαθός», ὁ δὲ ἕτερος βεβαρυμένος διὰ πολλῶν ἐλαττωμάτων καὶ ἑπομένως ἐξ αἰτίας τῆς ἀντιθέσεως ταύτης ἡ ἡνιόχησις εἶναι δύσκολος. Διὰ τῆς τριάδος, (τῶν δύο ἵππων καὶ τοῦ ἡνιόχου) ὑπονοεῖται ἡ εἰς τρία διαίρεσις τῆς ψυχῆς. Ὁ ἡνίοχος εἶναι τὸ λογιστικόν, ὁ ἀγαθὸς ἵππος τὸ θυμοειδές, καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸν ἐκπροσωπεῖ ὁ «κακὸς» ἵππος. Ἐπὶ πλέον ἡ εἰκὼν αὕτη δηλοῖ τὴν κυρίαν πλατωνικὴν σκέψιν περὶ ψυχῆς, ὅτι δηλαδὴ ψυχὴ μία δύναμις εἶναι, ὅπως τὸ κινούμενον ἅρμα, ἥτις δύναμις μεταφορικῶς εἰς τὰ πτερὰ τῶν ἵππων εὑρίσκεται καὶ τὴν ὁποίαν ὁ ἀδιάκοπος πόθος, ὁ φιλοσοφικὸς ἔρως διεγείρει.

Αἱ πτερωταὶ ψυχαὶ ταξειδεύουσι, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Διὸς καὶ τῶν ἄλλων θεῶν, δι' ὅλου τοῦ κόσμου, μετεωροποιοῦσι μέχρι τοῦ οὐρανοῦ. Θεοὶ ἐν προκειμένῳ ὑπονοοῦνται οἱ θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου, οἵτινες κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀρχαίων ἐντεῦθεν τοῦ οὐρανοῦ μετὰ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν ζῶσι. Παρὰ τοῖς Ὀλυμπίοις θεοῖς ἀμφότεροι οἱ ἵπποι ἀγαθοὶ εἶναι καὶ συνεπῶς τὸ ἅρμα αὐτῶν «ἰσορρόπως» καὶ «ῥαδίως πορεύεται» μέχρι τῶν συνόρων (τοῦ κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν ἀρχαίων κόσμου), ἐκεῖθεν δὲ θεωροῦσι «τὰ ἔξω τοῦ οὐρανοῦ» (Φαιδρ. 246 C). Διὰ τὰς ἄλλας, ἀνθρωπίνους ψυχὰς καθίσταται προβληματικὴ ἡ συμπαρακολούθησις τῆς πορείας τῶν θεῶν, διότι πάντοτε ὁ τῆς «κάκης» ἵππος μεθ' ὁρμῆς πρὸς τὴν γῆν ῥέπει. Ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι κατορθώνουσι νὰ συμπορεύωνται μέχρι τέρματος, δύνανται μετὰ πολλοῦ ὅμως κόπου καὶ πόνου καὶ μόνον διὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἡνιόχου («μόλις καθορῶσα»), νὰ παρατηρῶσι ἐκεῖθεν, τὸν «ὑπερουράνιον τόπον». Ἐκεῖθεν θεωροῦσι αὐτὴν (τὴν) δικαιοσύνην, . . . σω-

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΕΡΕΥΝΩΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΦΑΛΟΣ ΠΑΠΑΔΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ
Ε.Υ.: ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

φροσύνην, . . . ἐπιστήμην, οὐχ ᾗ γένεσις πρόσεστιν, οὐδ' ἥ ἐστί που ἑτέρα ἐν ἑτέρῳ οὖσα ὧν ἡμεῖς νῦν ὄντων καλοῦμεν, ἀλλὰ τὴν ἐν τῷ ὅ ἐστιν ὂν ὄντως ἐπιστήμην οὖσαν· καὶ τἆλλα ὡσαύτως τὰ ὄντα θεασαμένη (ἡ ψυχή) καὶ ἑστιαθεῖσα, δῦσα πάλιν εἰς τὰ εἴσω τοῦ οὐρανοῦ, οἴκαδε ἦλθεν» (Φαιδρ. 247 DE). Ὅσαι τῶν ψυχῶν ὑπὸ τῶν ἵππων ἐθορυβήθησαν καὶ ὀλίγα ἐν πολλῇ συντομίᾳ τῶν ἔξω τοῦ οὐρανοῦ εἶδον, παραμένουσι «ὑποβρύχιαι», ἐν τῷ ἐσωτερικῷ. Ἐκεῖ, κατὰ τὴν γενικὴν ἅμιλλαν πρὸς ἔξοδον, «ἱδρὼς ἔσχατος» καταλαμβάνει τὰς ψυχάς, θραύονται αἱ πτέρυγες αὐτῶν ἐκ τῆς ἀλληλοσυγκρούσεως καὶ πίπτουσι (πτερορροή) σὺν τῷ χρόνῳ, ἰδίως ὅταν ἡ ψυχὴ «λήθης» καὶ «κακίας» πληρωθῇ. Αἱ γυμνωθεῖσαι ψυχαὶ πίπτουσι, κατὰ τὸν θεσμὸν τῆς Ἀδραστείας, ἐπὶ τὴν γῆν, ὅπου φυτεύονται πάλιν εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα φιλοσόφου ἢ μουσικοῦ, ἢ πολιτικοῦ κλπ. ἀναλόγως καὶ κατὰ πόσον ἑκάστη πολλὰ ἢ ὀλίγα τοῦ ὑπερουρανίου τόπου ἐθεάθη.

Ἐπὶ τῆς γῆς ἀρχίζει διὰ τῆς γενέσεως μία νέα ζωὴ δι' ἑκάστην τῶν ψυχῶν, μὲ τελικὸν σκοπὸν τὴν ἀπελευθέρωσιν ἐκ τῶν γηΐνων δεσμῶν, ἵνα ἐπανέλθῃ ἑκάστη εἰς τὸν τόπον ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξεπορεύθη. Ἡ ἀπελευθέρωσις ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ τρόπου τῆς ζωῆς, ἐὰν δηλαδὴ καὶ κατὰ πόσον τις ἀγωνίζεται ἀποτελεσματικῶς κατὰ τῶν ἀπατηλῶν ἐρεθισμῶν (des Daseins), διότι «ὃς μὲν ἂν δικαίως διαγάγῃ ἀμείνονος μοίρας μεταλαμβάνει, ὃς δ' ἂν ἀδίκως, χείρονος» (Φαιδρ. 248 E). Ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν ὡραίων ἐν τῷ κόσμῳ ἐγείρεται τοῦ ἡνιόχου ἡ μνήμη «πρὸς τὴν τοῦ κάλλους φύσιν» (Φαιδρ. 250 B, 254 B), ὅπερ κάποτε εἶδεν. Ἐκ τοῦ *ὡραίου προσώπου* ἢ *πράγματος* ἐκπέμπεται μία δύναμις, «πνεῦμα», ὅπερ τὴν ψυχὴν τοῦ θεατοῦ θερμαίνει καὶ ἐκ τῆς θερμάνσεως φύονται πάλιν αἱ πτέρυγες αὐτῆς. Διὰ τῆς θέας τῶν ἰδεῶν ἢ τοῦ ὁμοιώματος αὐτῶν, τοῦ καλοῦ, (ὡραίου) ἀγαθοῦ, σοφοῦ «τρέφεταί καὶ αὔξεται μάλιστα γε τὸ τῆς ψυχῆς πτέρωμα, αἰσχρῷ δὲ καὶ κακῷ καὶ τοῖς ἐναντίοις φθίνει καὶ διόλλυται. (Φαιδρ. 246 E).

Ἡ ἐκπεμφθεῖσα δύναμις, ἀφοῦ πληρώσει τὴν ψυχὴν ἔρωτος, ἐπιστρέφει, τρόπον τινὰ ἀντανακλαστικῶς, εἰς τὴν ἐξ ἧς προσῆλθε πηγήν, καὶ οὕτω ἐπέρχεται μεταξὺ τῶν δύο τούτων ὁ ἀπαραίτητος σύν-

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΙΩΝ ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΠΕΤΡΙΔΗΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ Κ.Τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

δεσμος. Τὴν τοιαύτην ἐραστοῦ καὶ ἐρωμένου ἐπίδρασιν καὶ σύνδεσιν παραλληλίζει ὁ Πλάτων καὶ κατ' ἄλλον τρόπον: ὅτι δηλαδὴ ὁ εἷς βλέπει ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ ἄλλου, ἐν τῷ κατόπτρῳ τοῦ ἄλλου, ἑαυτόν. Οὗτος εἶναι ὁ λεγόμενος πλατωνικὸς ἔρως: ἡ ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ ὡραίου καὶ τῶν ἄλλων ἀνάμνησις τῆς ψυχῆς τῶν ὑπ' αὐτῆς ποτε θεαθέντων», «ἐν αὐγῇ καθαρᾷ, καθαροὶ ὄντες». Ἡ ἀγάπη συνεπῶς τὴν ὁποίαν αἰσθάνεται ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ πρὸς τὴν ὡραίαν φύσιν, τὸ ἁρμονικὸν σῶμα καὶ γενικῶς πρὸς πᾶν τὸ ὡραῖον, προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ταῦτα ἀπεικονίζουσι κάπως τὰς ἰδέας αὐτὰς καθ' ἑαυτάς, ἢ μᾶλλον διότι ἐπὶ τῇ θέᾳ ἐκείνων αὐτὰς ἀναμιμνήσκεται, διὰ τὰς ὁποίας ἡ ψυχὴ πρωταρχικὸν καὶ αἰώνιον ἔρωτα τρέφει. Μόνον μία τοιαύτη ἑρμηνεία βασιζομένη ἐπὶ τῆς ἰδέας δίδει μίαν σοβαρὰν ἐξήγησιν τοῦ βασικοῦ αὐτοῦ προβλήματος τῆς ζωῆς: τί εἶναι ἔρως, τί εἶναι ὁ ἐνθουσιασμὸς τῆς ψυχῆς ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ δικαίου;

Ἡ ψυχὴ εἶναι οὕτως εἰπεῖν ἓν σπέρμα (κόκκος), ὅπερ ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ ἀναπτυχθῇ, ἐφ' ὅσον αἱ ἐξωτερικαὶ συνθῆκαι τὸ ἐπιτρέπουσι καὶ ἡ ἐσωτερικὴ δύναμις τὸ ἀπαιτεῖ. Ὁ ἔρως εἶναι ὁ κύριος λόγος διὰ τὴν ἀφύπνισιν, ἀνάπτυξιν, ἐκδήλωσιν τῶν ἐσωτερικῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς, ὅπως ἡ θερμότης καὶ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου διὰ τὴν βλάστησιν. Διὰ τοῦ ἔρωτος ἐπανέρχεται ἡ ψυχὴ πρὸς ἑαυτὴν καὶ ἐρευνᾷ διὰ τοῦ λόγου τὴν φύσιν τοῦ θεοῦ αὐτῆς, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποίαν τὸ ἦθος καὶ τὰς πράξεις της κανονίζει, «ἰχνεύοντες δὲ παρ' ἑαυτῶν ἀνευρίσκειν τὴν τοῦ σφετέρου θεοῦ φύσιν εὐποροῦσι διὰ τὸ συντόνως ἠναγκάσθαι πρὸς τὸν θεὸν βλέπειν, καὶ ἐφαπτόμενοι αὐτοῦ τῇ μνήμῃ ἐνθουσιῶντες ἐξ ἐκείνου λαμβάνουσι ἔθη καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα, καθ' ὅσον δυνατὸν θεοῦ ἀνθρώπῳ μετασχεῖν» (Φαιδρ. 253 Α).

Διὰ τῆς ὅλης αὐτῆς μυθολογικῆς ἀπεικονίσεως καθίσταται ἀκόμη μίαν φορὰν φανερὸς ὁ ὑφιστάμενος ἀγὼν ἐν τῇ ψυχῇ μεταξὺ λόγου καὶ πάθους, μεταξὺ τοῦ ἡνιόχου καὶ τοῦ κακοῦ ἵππου τοῦ ἅρματος. Ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ προσώπου τῆς ἀγάπης, ὅταν ἡ ψυχὴ τὸ ὡραῖον βλέπει, θερμαίνεται αὕτη ἐξ ὁλοκλήρου. Ὁ ἀγαθὸς τῶν ἵππων προικισμένος «μετὰ σωφροσύνης καὶ αἰδοῦς» ἀφίνεται νὰ κυβερνᾶται, παρὰ τοῦ ἡνιόχου, «κελεύσματι μόνον καὶ λόγῳ ἡνιοχεῖται».

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ... ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ... ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ὁ κακὸς ἵππος, τῆς «ὕβρεως καὶ ἀλαζονείας ἑταῖρος», οὔτε τὸν χαλινὸν οὔτε τὴν μάστιγα ἀκούει, ἀλλὰ «σκιρτῶν» βίᾳ φέρει τὸ ὅλον ἅρμα πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ ὁποίου ἐραστὴς εἶναι· ὁ ἡνίοχος ἐξ ἄλλου ἑλκύει σφοδρῶς τὰ ἡνία, ὥστε «ἐπὶ τὰ ἰσχία ἄμφω καθίσαι τὼ ἵππω». Παρ' ὅλα ὅμως ταῦτα ὁ τῆς κάκης ἵππος μόλις συνέρχεται ἐκ τῶν πόνων τοῦ χαλινοῦ, περιπαίζει τὸν ἡνίοχον καὶ τὸν ὁμόζυγον αὐτοῦ ὅτι «δειλίᾳ τε καὶ ἀνανδρίᾳ λιπόντε τὴν τάξιν». Κατόπιν πάλιν «βιαζόμενος, χρεμετίζων... ἐγκύψας καὶ ἐκτείνας τὴν κέκρον, ἐνδακὼν τὸν χαλινὸν» φέρει τὸ ὅλον ἅρμα «μετ' ἀναιδείας» πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῶν σκοπῶν του. Ὅταν ὅμως φρόνιμοι σκέψεις ἐν τῇ ψυχῇ ἐπικρατήσωσι, ὅταν δηλαδὴ ὁ ἡνίοχος βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ ἀγαθοῦ ἵππου κυριαρχήσῃ, τότε πᾶσα ἡ ψυχὴ μεθ' ὅλων αὐτῆς τῶν δυνάμεων φιλικῶς διακειμένων «ἰσορρόπως» φέρεται πρὸς τὰ ἄνω, ἁρμονικὸν βίον διέρχεται, «ὁμονοητικὸν τὸν ἐνθάδε βίον διάγουσιν, ἐγκρατεῖς (αἱ ψυχαὶ) αὑτῶν καὶ κόσμιοι ὄντες, δουλωσάμενοι μὲν ᾧ κακία ψυχῆς ἐνεγίγνετο, ἐλευθερώσαντες δὲ ᾧ ἀρετή» (Φαιδρ. 256 Β)· καὶ ὅπερ ὁ Πλάτων δικαίαν ἐσωτερικὴν διάταξιν τῆς ψυχῆς ὀνομάζει.

---

1) Εἰς προσεχὲς τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ δημοσιεύεται ἀντιπαράθεσις καὶ ἀντίκρουσις τῶν διαφόρων ἀντιλήψεων τῆς νεωτέρας βιβλιογραφίας, ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἀναπτυχθέντα φιλοσοφικὰ προβλήματα.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ... ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ... ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.ΓΙΑ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006